

EESTI KIRJANDUS

1932 № 2

SISU:

ELSA ENÄJÄRVI-HAAVIO: A. R. Niemi, soome rahva-
luuleurija. (Pildiga.)

H. RAUDSEPP: Meie lühijutustis 1931.

M. VEIDERMAN: Jaan Bergmann'i laen Geibel'ilt.

O. KALLAS: Mälestisi Eesti arhiivinduse alalt. (Pildiga.)

O. LIIV: Eesti rahvuslik meelsus, poliitilised erakonnad
ja ajakirjandus Vene ametlikul valgustusel.

A. VAIGLA: Romain Rolland — Beethoveni elu.

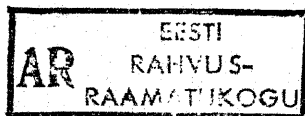
D. PALGI: A. H. Tammsaare — Tõde ja õigus III.

M. SILLAOTS: Evald Kindluste — Talvised rändlinnud.

H. HALJASPÖLD ja M. TEDRE: Võõrsõnade
leksikoni asjus.

Eesti raamatute üldnimestik 1929. a. alates, 30. poogen.

Ar 932 F
Eesti

EESTI KIRJANDUSE SELTSI
VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1932 ASUTATUD 1906. XXVI

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI.

Aadress: Vabriku 5, Tartus, tel. 2-81.

Toimetus: P. ARISTE (folkloor), H. KRUUS (ajalugu),
A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsit kirjade tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsit kirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsit kirju lühendatud kujul.

Talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Lai 35, Tartus, telefon 6-01, avatud äripäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläänud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbril korrapäraselt ilmumise aega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, tel. 6-01.

Akadeemiline Kooperatiiv, Jaani 7, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü, Rüütli 4, tel. 2-66.

K/ü „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

A. Tasso, Promenaadi 16, tel. 5-70.

J. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastusühisus, Pikk 2, tel. (20)4-94.

SuurKarja 23, t. (2)15-13.

K/ü „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermani, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Viljandis: „Õpistu“, Lossi 24, tel. 74.

Rakveres: Joh. Triefeldt, Pikk 17.

Ühiskaubamaja Leo Erna, Tallinna ja Laada tänava nurgal nr. 24, tel. 2-76.

Kuulutused teksti järel: lehekülge 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

Varem aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV—XXV (1930—1931) hinnaga 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, Tartus, telef. 6-01.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

VEEbruar 1932

NR. 2

A. R. Niemi.

Soome rahvaluuleuurija.

28. oktoobril 1931 suri Helsingi ülikooli soome ja võrdleva rahvaluule uurimise professor Aukusti Robert Niemi, rahvaluuleuurija, kes on suurte teenetega iseäranis vanemate soome rahvaluule korjandiste kriitilise sõelujana, „Kalevala“ koostamistöövurijana, Soome Rahva Vanade Runode (Suomen Kansan Vanhoja Runoja) väljaandjana ning leedu rahvaluule tundjana.

A. R. Niemi oli pärit Päris-Soomest. Ta oli sündinud Lemu kihelkonnas 25. juulil 1869. Tema ema nimi oli Maria Kristiina Juhantytär, kes oli pärit Naantali maakoguduses Luonnonmaa saarel asuvast Ala-Käkölä talust. A. R. Niemi isa, ratsasõdurikoha elanik Pietari Vilhelm Peinikkala, hiljem Niemi, omas Lemus Peinikkala nimelist suurt kohta ning pärastpoole äsjamainitud Luonnonmaa saarel olevat naise kodutalu, mis samuti oli suurem talukoht. Niihästi A. R. Niemi isa kui vanem vend olid haritud põllumehi ja tegid palju kaasa kodukonna ja koguduse heaks käekäiguks. Sellelega on nähtavasti Niemi talupoja-soos ilmnenu samasugust hoolsust, ettevõtlikkust ja haridusearmastust, mis prof. Niemi elutöös suundus vaimsele alale.

1879. aastal asutati Turgu esimene soomekeelne keskkool, Turun Suomalainen Yksityislyseo, mis 1880. aastail läks riigikätte nimega Turun Suomalainen klassillinen lyseo. See soome kool tõi enesega kaasa hariduslikku harrastust ja tõusu Päris-Soome soomekeelse rahvastiku hulgas. Kui see avati, ruttas palju koolieast vanemaidki noormehi hardana ning innustunult Turgu, et esimest korda saada kõrgemat haridust omal emakeelel.

10-aastasena saabus A. R. Niemi isaga maikuu 1880 Turgu sisseastumis-eksamit sooritama. Enne seda oli ta käinud Naantalis ühe aasta rootsi algkoolis. Sellest Turu reisust ning ühtlasi oma varasemast õpetusest ja juba eelmisel aastal olnud katsest, pääseda lütseumi õpilaseks, on prof. Niemi andnud elava kirjeldise Turun Klassillinen Lyseo 50-aastase juubeli puhul 1929. a.:

Mulle tuli meelde... üks kevadine õhtu seltsimaja õues Turus a. 1880. Olin tulnud isa saatel sooritama meie kooli sissepääsu eksamit. Enne seda olin käinud aasta rahvakoolis. Eelmisel aastal olin juba olnud sissetahtjate hulgas, aga ei olnud kooli pääsenud, sest mu algõpetus oli

olnud täiesti puudulik. Ma ei olnud siis näinud isegi muud kaarti, kui üht, ajalehega kaasas tulnud, misjonitööd selgitavat kaarti, kus ristiusulised maad olid paberikarva valged, paganamaad mustad. Ainuke aine, mida oskasin, oli aritmeetika, sest mu õpetaja, kes mulle muud ei õpetanudki, laskis mul keset kuuma suve raamatust ülesandeid arvutada päevad otsa kella 9-st hommikul kella 8-ni õhtul! Nüüd, kui olin aasta nautinud tõsist kooliõpetust, olin ometi palju targem; mõistsin, mis tähendab käe ülestõstmine, millest mul eelmisel puhul polnud aimugi. Kui olin hommikupoolel olnud sisseastumis-eksameil, olin isaga õhtupoolikul aegsasti sinna jälle tulnud ja istusime kahekesi ühel neist aitade mademeist, mida oli mainitud õues mitu. Meie siin istudes astus linnast tulev noor juhataja kärvesti juurde tervitama ja vastas lootust-andvalt isa küsimusele, mis ta arvavat hommikupoolsest eksamist, öeldes, et loodetavasti pääsen kooli, ehk küll lõplik otsus võidakse teha alles sügisel, kus teada oleks sisseastujate üldarv.

Nende teadetega astusime veel samal õhtul isaga teele, läbi õitsva Ruissalo, kodu poole — Luonnonmaale. Mõnel teeharul kukkus kägu vana tamme ladvas; see teadis vist, et sügisel võin alata õpitööd Turus, nagu juhtuski.

Kooliajal oli A. R. Niemi „hoolas, tunnuline, tõsine, lootusrikas ja osav ning kaaslaste ringis väga armastatud“, nagu jutustab tema klassivend praost K. Haavio. Niemil näib juba kooliajal olevat olnud sooja harrastust kooli vastu. Ja vana kool oli temale, nagu paljudele Turu Eralütseumi õpilastele, armas kogu eluaja. See kindumus tuli ilmsiks selles elavas huvis, mida Niemi tundis oma kooli ja koolivendade vastu. Kaaslasile oli ta aina sõbralik ja abivalmis. Kooli 50 aasta juubeli ettevalmistusis 1929. a. oli Niemi tähelepandavamaid tegureid; tema käes oli ühtlasi piduväljaandes ilmuva matriklosa toimetamine ning teosesse tulevate eralütseumit puudutavate mälestiste eest hoolitsemine.

Üliõpilaseks sai A. R. Niemi 28. mail 1888 ning astus Lääne-Soome osakonda. Üliõpilasaastail ei raugenud ta harrastused kodu-maakonna ja koolikaaslaste vastu. Üliõpilaspõlves ajas Niemi muu seas innukalt rahvaülikoolide asja, ise tegev olles 1892. a. Huittisis avatud Soome esimese rahvaülikooli asutamistöös.

Turu Eralütseumi direktoriks ja ajaloo-õpetajaks oli Niemi kooliajal magister Antti Helander. Tema juhatusel püüdis kool kasvatada oma õpilasi rahvusmeelseiks ja isamaa-armastajaiks. Niemi oligi kogu oma ea väga soomemeelne. Vastu oma harjumust suhtus ta valjult niisugustesse koolivendadesse, kes ei olnud jäänud ustavaks sellele kooli vaimsele pärandile. Kui Niemi hiljemini, ühenduses rahvaluulega, tutvus Eestiga ja eriti Karjalaga, laienes ta rahvuslik meel hõimumeelsuseks.

Niemi käis kindlasti juba kooliajal saadud äratiste järgi, kui ta pärast seda, kui oli tulnud ülikooli, valis endale pea-aineiks soome keele ja kirjanduse. Filosoofia kandidaadi eksamil 2. märtsil 1891 oli tal ses aines laudatur, samuti ka filosoofias. Muude ainetena oli tal Soome, Vene ja Skandinaavia ajalugu (lubenter approbatur), rooma kirjandus (approbatur) ning, et igaüks pidi valima ühe aine füüsilis-matemaatilisest osast, botaanika (approbatur). Filosoofia magistriks sai Niemi 31. mail 1894.

Juba kolmandal üliõpilassuvel 1890 oli Niemi Kõyliöst ja Luonnonmaalt korjanud vähema kogu rahvaluulet Soome Kirjanduse Seltsi jaoks. 1895. aasta sees oli ta nähtavasti juba hakanud harrastama „Kalevala“ ja Lönnrot'i uurimusi, sest ta pidas selle aasta 3. aprillil S. Kirjanduse Seltsi koosolekul esitise Eliás Lönnroti karskuseharrastustest Kajaanis ja just temale tehti samal koosolekul ülesandeks asuda korjama veel saadaval olevaid mäles-

A. R. Niemi.

tisi Lönnrotist. See korjamistöö pidi olema ettevalmistuseks Lönnroti eluloo koostamisele; selts lubas anda „tasu reisikuludest ning muist otsestest väljaminekutest“¹⁾.

Niemi asuski kohe tööle. Alguses pöördus ta kirjateel Lönnroti elusolevate sugulaste ja tuttavate poole, kellelt ta sai põhikäsituse sellest, kust ja kuidas oleks võimalik teateid saada. Ta võttis

---

¹⁾ SKS-i läbirääkimised 3. IV 1895.

ette väikesi reiseigi: 24. aprillil agronoom Z. Cajander'i¹⁾ juurde Porvoosse; 10. mail luuletaja Sakari Topelius'e juurde Koivuniemisse. 26. mail läks ta päris korjamisretkele. Alguses viibis ta Sammattis, kus ta sai rahva seast väärtuslikke andmeid. Sammattist jätkas ta teekonda Loimaale praost A. Varelius't usutlema ja sealt edasi seisid ta maršruudis Tampere — Vesilahti (Laukko) — Längelmäki — Leppävirta — Kajaani — Ristijärvi — Oulu — Ruovesi — Pori. Reis kestis juuni lõpupooleni, kus Niemi jõudis oma koju Luonnonmaale. Kodunt tegi ta veel retki Raisiosse ja Velkuale ning oli Sammattis ja Karjalohjal. Üldse oli reisi tulemuseks 180 numbrit andmeid: suulisi andmeid 164 isikult ja kirjalikke 16-lt. Ka samal ajal ajalehtedes avaldatud üleskutse tõi S. Kirjanduse Seltsile aineid Lönnotist²⁾.

Selle Lönnotisse puutuva ainekogu hulgas on palju viimasel hetkel talletatud mälestisi ja väärtuslikke tõestisi Lönnoti elust. Nende korjandiste põhjal avaldas Niemi 1895. a. „Valvoja's“ laialdase kirjutise „Elias Lönnotin lapsuus“, tarvitades selles ühtlasi kantseleinõuniku C. C. Borg'i poolt kirjutatud, Lönnoti enda jutustatud ja dr. G. Lönbeck'i sulest „Helsingfors Dagbladet'is“ avaldatud mälestisi. Samade ainetega põhjal pidas Niemi veel edasi Lääne-Soome Osakonna aastapeol 1897. a. esitise „Elias Lönnot Kajaanissa“, mis on avaldatud „Virittäjä's“ samal aastal. Hiljemini tuli Niemi ikka tagasi Lönnoti eluloo andmete juurde nii oma teostes soome rahvaluule korjamise ja „Kalevala“ koostamise kohta kui kirjutises Lönnoti sajanda sünnipäeva pidu-väljaandes „Eliaksen muisto“ a. 1902 ning samal aastal trükitud teoses „Lönnotin matkat“, mis sisaldab Lönnoti omi mälestisi, jutustisi ja kirju reisudelt ning reisudest. Veel viimaselgi eluaastal tuli Niemi tagasi Lönnoti elulugu puudutavate ainetega juurde, kirjutades dr. Aarne Anttila Elias Lönnoti biograafia kohta „Valvoja-Aika's“ 1931. a.

Aga Lönnoti eluloosse puutuvate harrastuste kõrval oli Niemi pea-tähelepanu neil aastail juba kindunud rahvaluulesse endasse ja „Kalevalasse“. Ta oli kaastegev 1895. a. „Kalevalan selityksiä“ ning „Kalevalan esityöt III“ avaldamisel. Järgmisel (1896.) aastal ilmus Niemi esimene oma uurimus rahvalaulude ajaloo alalt „Tutkimus Sakari Topelius vanhemman runonkeräyksistä“ (Suomi III 13). Eeskõnes ütleb Niemi enese olevat asunud sellele tööle dr. Kaarle Krohn'i õhutusel.

Järgmistel aastatel jätkab Niemi rahvaluule korjamise ajalukku suunduvaid uurimisi, avaldades teosed „Kaksi kansanrunouskokoelmaa viime vuosisadalta ynnä 'Sururunot suomalaiset'“ (Suomi III 14, a. 1897), „A. J. Sjögrenin kansanrunouskokoelmaa“

¹⁾ Cajander'ist vt. Kansallinen Elämäkerrasto I; Martti Haavio: Runollinen matka v. 1845. Virittäjä 1930.

²⁾ Niemi reisikirjeldus, SKS-i läbirääkimised 9. X 1895. Inhabilitsioonikutses 1930 teatab Niemi, et ta on saanud üldse teateid u. 200 isikult ning kogunud hoiule Lönnoti kirju üle saja.

(Suomi III 15, a. 1898) ning „Vanhan Kalevalan eepilliset ainekset“ (Suomi III 16, a. 1898). Vanemat Topelius't uurides oli ta kodunenud ka Soome Kirjanduse Seltsi sekretäri ja Helsingi ülikooli esimese soome keele lektori Kaarle Niklas Keckman'i tööga ning kirjutas sellest eluloolise ülevaate „Virittäjä'sse“ 1897. a. Viljarikkal aastal 1898 oli valminud Niemi doktori-väitekirigi, mida ta kaitsis 17. detsembril 1898. Väitekirj oli „Kalevalan kokoonpano I. Runokokous Väinämöisestä“. Sellele lisaks suutis A. R. Niemi teha varasuvel veel rahvalaulude korjamise reisu Eestisse, Saaremaale, mille tagajärjel kogunes Soome Kirjanduse Seltsi arhiivi kaks ja pool tuhat numbrit eesti rahvapärimeid. Jälgime seda korjamisreisu allpool lähemalt.

Litsentsiaadieksamit sooritas Niemi 25. I 1899; samal kevadel, 5. aprillil, nimetati ta soome rahvaluule ja kirjanduse dotsendiks Helsingi ülikoolis. Oma loengud alustas ta järgmisel sügisel.

Tegelnud 1898—99 Ülikooli Soome Seminari, Soome-Ugri Seltsi ja Soome Kirjanduse Seltsi raamatukogu ametnikuna, valiti Niemi pärast magister F. W. Rothsten'i surma Soome Kirjanduse Seltsi sekretäriks 19. sept. 1900. Samal koosolekul luges Kaarle Krohn ettepaneku, kus ta esitas, et peaks uuesti asutama „Kalevala“ teiseid avaldamise jätkamisele, kuid uuel viisil¹⁾, öeldes muu seas: „Praegu on seltsil tarvitada kaks selle töö jaoks eriliselt valmistunud töömeest, dr. A. R. Niemi ja mag. V. Alava. Esimene on rohkete väljaannetega juba osutanud seda teadmist, oskust ning täpsust, mida nõuab käsikirjade raske järjestamine ja trükkimine.“ Tehakse ettepanek jätta Niemi hooleks „kõikide muude runode avaldamine peale Päris-Ingeri ja Karjala maakaela, kuna viimaks mainitud lauluala avaldamise teostaja otsustatakse tulevikus“.

See ettepanek kiideti heaks. Otsuse põhjal koostatud lepingus tagatakse Niemile töö jätkamise õigus ja sellest tasu saamine niisuguselgi juhul, kui selts peaks olema sunnitud trükkimistööd pooleli jätma; Niemile taas jäetakse õigus tööd katkestada teaduslike välisreisude või muude mõjuvate põhjuste pärast. Niemile taheti siis tagada teadusliku töö jätkamine seltsi sekretäriametis ja avaldamistööga; viimane punkt tahtis teda nimelt koolitööst eemale hoida vanade runode avaldamise ülesande kasuks. Alles 1912 Leedust tagasi tulnud, hakkas Niemi ajaloo-õpetajaks Töölöö ühis-koolis Helsingis, mis ametis ta oli surmani.

Niemi käes olid Soome Kirjanduse Seltsi sekretäri ülesanded kuni 1909. aastani. Aastal 1903 abiellus ta Hilma Elisabet Nyholm'iga. Tema toodang kerkis jätkuvalt neilgi aastail, ühelt poolt suundudes soome rahvaluule korjamise ajaloole („D. E. D. Europaeuksen kirjeitä ja matkakertomuksia“, 1903; „Runonkerääjämme matkakertomuksia“, 1904; „Kansanrunoutemme keräys ennen Lönn-

¹⁾ Avaldamistöö üle varemaist staadiumest vt. Niemi kirjutatud eeskõnet SKVR I 1.

rotia“, Oma Maa I, 1907 jm.) ning Suomen Kansan Vanhoja Runoja avaldamisele (viimaste esimene osa ilmus 1908), teiselt poolt taas läti-leedu rahvaluule uurimisele. Neil aastail tegi Niemi mitu rahvaluule korjamise retke, osalt Leedumaale, osalt Karjalasse. Juba 1899. a. suvel oli ta õppinud läti keelt Tartus ning nüüdses Lätis ja 1900. a. kevadsemestril jätkas ta samu õpinguid Tartu ülikoolis lektor J. Lautenbach'i juhatusel — sellest lähemalt ühenduses Eestis tehtud korjamisreisuga. Samal suvel läks Niemi juba Põhja-Leedusse leedu keelt õppima. Nende õpingute jaoks oli ta eelmisel aastal saanud ülikooli kantsleri kasustada olevaist ülikooli õppejõudude reisude jaoks määratud rahadest 800-margalise, järgmisel aastal 600-margalise stipendiumi. 1902. a. uuris ta samal teel saadud 800-margalise stipendiumiga Kaunases leedu rahvaluulet — maal olemise olid ametivõimud ära keelanud. Aastail 1901, 1904 ja 1909 oii Niemi uuesti kantslerirahadest saadud stipendiumiga (1906. a. 800 mk., järgnevail aastail 700 mk.) Viena (Arhangeeli) kubermangus ja Soome Karjalas. Nende reisude tulemused on ta avaldanud „Suomen Kansan Vanhoja Runoja“ köidetes, samuti kui ta on kasustanud selle väljaande toimetustöis nimetatud reisudel nimme hangitud teateid laulude saamiskohtadest ning selguseta tekstiosadest. — 1906. a. tegi Niemi kantslerirahadest saadud 800-margalise toetisega reisu Saksamaale.

A. R. Niemi oli siis õige hästi valmistunud selleks leedu rahvaluule korjamis- ja uurimistööks, millele ta võis anduda kolmeks aastaks, kui 1909 oli saanud Rosenberg'i välisstipendiumi. Selle aja jooksul korjas ta kokku u. 3500 leedu rahvalaulu Kirde-Leedust ja Vilno kubermangust ning uuris leedu rahvaluulet Kaunases, Tilsitis, Königsbergis, Vilnos ja Riias. 1912. a. toimetas ta koos A. Sabaliauskas'ega trükki kogu leedu rahvalaule pealkirjaga „Lietuviu dainos ir giesmės siarrytinėje Lietuvoje (Suom. Tiedeakatemia Toimituksia B VI). Reisu tulemusena ning ülemääralise professori kraadi saamiseks avaldas ta a. 1913 kolm tööd leedu rahvavara alalt: ulatusliku teose „Tutkimuksia liettualaisten kansanlaulujen alalta I“ ning „Liettualaisia häätapoja“ (Mém. de SFOu XXXV) ja „Vanhan suomalaisen runomitan synnystä“ (Vähäisiä kirjelmiä XLVIII). Ka oma viimatanimetatud uurimuses tugineb Niemi leedu laulude tundmisele, arvates, et läänemere-soomlased on saanud oma rahvalaulude viisi läti-leedu rahvailt, millega siis värsimõõtki on saanud samasuguseks. Sellega loobub ta varasemast („Loitsurunoutemme synnystä“, Virittäjä 1899) oma poolt esitatud arvamisest, et vana soome värsimõõd ulatuks tagasi koguni mordva aega. — Niemi hiljemaid uurimusi selt alalt on „Liettualaisista loitsuista“ (Virittäjä 1913) ja „Liettualaisen kansantietouden alalta“ (Kalevalaseuran Vuosikirja 8). 1925. a. avaldas Niemi leedu kirjanduse ajaloo nimega „Liettualainen kirjallisuus“.

Peale uurimistöö tegeles Niemi leedu-soome suhete heaks mitmel viisil, kirjutades soome lehtedele kirjutisi Leedust, aidates

leedu pagulasi Helsingis maailmasõja ajal, pärast sõda tegev olles asutatud Leedu-Soome ühingus. Saksa ja Põhjamaade kooliolude põhjal tegi ta kava Leedu kooliolude korraldamiseks, mis ilmus ka trükist 1920. Juba 1911 oli Niemi valitud Lietuviu Mokslo Draugija kirjavahetajaks liikmeks; Leedu ülikooli audoktoriks sai ta 1923. Tänutäheks selle tegevuse eest, mis prof. Niemi on korda saatnud Leedu ja Soome suhete kasuks, on Leedu-Soome ühing otsustanud püstitada mälestuskivi ta hauale Helsingi uuel kalmistul.

A. R. Niemi esitati 22. novembril 1913 soome ja võrdleva rahvaluule ülemääralise professori kohale, aga maailmasõja pärast lükkus nimetamine edasi 12. jaanuarini 1918. — Kui prof. Kaarle Krohn jõulukuu 10. päeval 1928 erru läks, täitis Niemi soome ja võrdlevate rahvateadmuste professori kohuseid 18. juulini 1930, mil ta nimetati selle aine määraliseks professoriks.

Viimaseil aastakümneil on A. R. Niemi avaldanud oma kõige tähelepandavamad uurimused „Kalevalaseuran Vuosikirja’s“, kus ta käsitleb soome rahvalaulude korjamise ajalugu, Lönnroti tööd, põhimõttelisi rahvaluuleküsimusi jne. Alates 1925. aastast kirjutas ta hoolega ka Karjalan Sivistysseura’ ajakirjale „Toukemies“ enne kõike Karjalat ja Leedut puudutavaist küsimusist, mis sageli riivasid rahvaluuletki.

Aastal 1924 oli Niemi valitud Karjalan Sivistysseura auliikmeks ja samast aastast alates oli ta surmani ühtlasi selle seltsi abiesimees.

Prof. Niemi viimaseid eluaastaid tumestas haigus: suhkurtõbi ja südamehäired. Viimastel suvedel ei lubanud ta enesele sugugi puhkust, vaid püüdis lõpetada „Suomen Kansan Vanhoja Runoja“ Raja- ja Põhja-Karjalat puudutavad osad. Sügise alul heitis ta siiski tõvevoodisse, millest ta enam ei tõusnud.

*

„Eesti Kirjanduse“ lugejaid võib vist huvitada prof. Niemi laulukorjamis-reis Saaremaale kevadsuvel 1898. Seda reisu võime jälgida tema lauludekogu ja kirjavahetuse põhjal õigegi täpsalt.

Oma reisuks sai tookordne magister Niemi ülikooli kantsleri-rahadest 500-margalise stipendiumi. Juba talvel kirjutas ta enese kavatsusest dr. O. Kaldale Peterburisse ja sai sellelt 19. veebr. dateeritud vastuse, kus Kallas avaldab rõõmu Niemi kavatsuse üle ja soovib talle abiliseks parajasti Peterburi ülikoolis õppivat üliõpilast N. Kann’i. Kallas tegi Niemile ettepaneku reis võimalikult vara enne jaani korraldada, enne kui heinatööd algavad. Ta jutustas, et Saaremaalt on korjatud rahvaluulet Põide, Jaani ja Kaarma kihelkonnast, ja soovitas seepärast Niemile marsruudiks Anseküla — Jämaja — Kihelkonna — Kärla — Mustjala. Umbes sellest marsruudist pidaski Niemi hiljemini kinni. Kallas soovitas talle Kihelkonnalt köster Knops’i, Kärlast pastor Kerg’i, Mustjalast köster Teeäär’t ja kirjutaja Koort’i, Karjast oma onu K. Allas’t sündsate

isikutena, kellelt Niemi võiks abi saada. Kirjavahetust jätkus edasi. 27. veebruaril soovitas Kallas Niemile korteri oma õe ja selle mehe, Kaarma köstri J. Kirotar'i juurde, kus Niemi hiljemini on peatunudki, otsustades Kirotari poolt talle saadetud kaartidest 29. VI ja 14. VIII. Järgmises kirjas (11/23. maist) lubas Kallas parandada — nähtavasti keeleliselt — Niemi korjatud laulud ja lootis teda kohata sama kuu lõpul. Ühtlasi andis ta Niemile näpunäiteid lähtekohtadest arvustuse jaoks, mida Niemi kavatses kirjutada K. A. Hermann'i kirjanduseajaloost.

Ilmselt ei leidnud see kiri Niemit enam Soomest eest, sest juba mai keskpaigu kohtame Niemit Eestist. Rahvalaulude kogude juures olevad aja- ja koha-andmed lubavad meil jälgida peaaegu üksikasjalikult tema matka. Sauelt Liivale sõites pani ta Kanamaa postijaamas kirja Haapsalu kandist pärit oleva küüdimehe käest laulu Salme neiu — selline tore saak esimesena andis korjajale kindlasti indu ja julgustust. Maikuu 15. päeval sai ta Lihula jaamas jaamapidajalt J. Getreu'lt 22 laulu sisaldava käsikirja (nrld 2—23 Niemi I kogus). Getreu oli laulud Vigalast juba 1889. aasta juulis üles kirjutanud.

Kaks päeva hiljemini oli Niemi jõudnud Muhu saarele. Seal ta on kiriku lähedalt 15 laulu kirja pannud. Need on laulnud Riste nimeline eit, kes oli juba varemaltki laulnud laulukorjajaile.

Niemi läks nüüd edasi vist Kuresaarde ja sealt Ansekülla. Viimastest kohast tabame ta 27. mail. Seal sai ta kätte ka ehtsa aarde: käsikirjalise lauluvihu 1834. aastast, mille andis talle Kusti Piiding (Niemi I 39—110). Laulusid laulsid talle naised Anseküla kiriku ümbrusest ning 6 laulu sai ta Anseküla köstrilt Jaak Ait'alt. Nii on Niemi saak Ansekülalt kokku 98 laulu.

Järgmises korjanduspaigas, Kärlas, sai Niemi ohtrasti laule. Seal asus ta arvatavasti O. Kalda poolt soovitatud pastor Kerg'i juures. Kergilt on ta pärast saanud kirja, millest muide ilmneb, et Kerg on J. Hurda kälimees. Kärlas sai Niemi kokku mitmete isikutega, kes juba seal koha peal andsid talle rahvaluulet ja kes pärastpoole jätkasid korjamistööd, saates talle tähelepanndava kogu Helsingisse. 55-aastane Jüri Loiken laulis talle mõned laulud ja Niemi sai ühtlasi kolm Loikeni lauldud laulu, mis Jüri Loikeni poeg K. Loiken oli paberile märkinud. Seda poega ei kohanud Niemi küll suvel, kuid hiljemini saatis poeg Niemile ohtrasti Kärla rahvaluulet. Kärla köster Th. Sömer andis 13 laulu, Villem Tasa — 27 laulu. Nad mõlemad olid ka Niemi pärastisi korjajaid. Vähemalt Kärlas oli juba ka Kalda soovitatud üliõpilane Kann Niemiga kaasas, sest tema poolt on üles kirjutatud 35 laulu (216—250).

Kärlast siirduti Kihelkonnale, kus Niemi viibis nelipühi aegu. Peale oma korjandiste sai Niemi siitki valmis ülesmürgitud laule. Neid korjas osalt Kann (318—334), osalt kihelkonna elanikud. Umbes 20-aastane vallakirjutaja abi Thomas Erlach andis laulud

272—302, talumees M. Roost laulud 303—317, Pajumõisa õpetaja Jaan Hõbemik laulud 335—364. Kihelkonnalt tuli kokku 162 laulu.

Kõige suurem on saak siiski viimases korjamiskohas, Mustjalas: 336 laulu. Seal on Niemi kohanud mõningaid häid naislauljaid, näit. kaks Sepa nimelist ja kaks Troostov'i nimelist vana naist. Anseküla koguduse tulevane apostliku õigeusu preester V. Paivel andis talle 4 laulu (639—642), Vana-Kubja küla õpetaja Theodor Vaher 22 laulu (643—664), õpetaja Jaen Vaher samast külast 25 laulu (666—690).

Tagasisõidul sai Niemi veel K. Kindlam'i kirjapandud laulu Valjalast (750); A. Magus Kuresaarest andis talle 9 laulu (751—759). Üksik Põidest üleskirjutatud laul lõpetab ta kogu.

Niemi kogu sisaldab 760 rahvalaulu ning 50 viisi. Viimased on Villem Tasa poolt üles tähendatud. Sellest isikust kirjutab Niemi ise oma märkmeis: „Paiküla külakooli õpetaja Villem Tasa — oli väga harras tantsulaulude sõber ja oskas neid suure hulga. Temalt võisin kopeerida ringimängude viisid, mis ta ise oli harmooniumi abil kirja pannud. Tasa oli ealt 30-aastane ja saatis tagantjärele laule S. Kirjanduse Seltsile.“

Niemi oli reisu ja selle tagajärgedega rahul. Eestist lahkus ta juba enne jaani. Seda võime otsustada selle põhjal, et Niemi kirjavahetuses esineb kiri 26. juunist, milles Th. Undritz Kaarma seminarist tänab Niemi saadetud noodivihu eest.

Samal suvel sõitis Niemi Rootsi- ja Norramaale arhiividesse uurima. Selle reisu tulemusena ilmus talt väljaanne „Kansanrunoja 1700-luvulta“ (Suomi III 16) 1899. a. See sisaldab Stokholmi arhiividest kopeeritud Arwidson'i tõenäoliselt A. J. Chrons'ilt saadud kogu tundmatu isiku poolt Savos üleskirjutatud laule ning samuti A. Poppius'e kogu, kelle kirjutajast ei ole samuti teateid.

Et Niemil oli olnud väljaminekuid üle kantslerirahadest saadud stipendiumi ulatuse, esitas Kaarle Krohn 31. aug. 1898 Soome Kirjanduse Seltsi majandustoimkonnale, et antaks 400-margaline abiraha lisakulude katmiseks, ja 2. nov. koosolekul määraski selts Niemile selle stipendiumi.

Aga Niemi suhted Eestiga ei piirdunud eelesitatuga. Ta oli vastastikuses läbikäimises eriti Kärlast saadud tuttavatega kogu järgmise talve, ja selle aja jooksul saatsid need talle laialdased kogud rahvaluulet, kokku 1880 numbrit. Neis korjandistes on laule, viise, vana usku, nõiasõnu, vanasõnu, mõistatise ja unenägede seletise. Saatjais on K. Loiken, Th. Sõmer, Villem Tasa ja O. Paltz. Suurim osa on Kärlast, ent K. Loiken on korjanud muistki Saaremaa kihelkondadest.

Selle rahvaluule-kogu moodustumist valgustavad Niemile Eestist tulnud kirjad.

Kõige esimene kiri neist asjadest on O. Paltz'i oma 28. oktoobrist. Selles teatab viimane, et ta on saatnud laule ja palub nende kohta Niemi arvamist. Nähtavasti on Niemi saatnud talle

tasu nende eest, sest 10. veebruaril tänab Paltz selle eest ning õnnitleb Niemit doktoriks saamise puhul:

Kõigest südamest soovin Teile õpetajaga õnne Doctori aunime kandmiseks. Ma olen südamest rõõmus ja õnnelik Teiega, et Teil raske vaiva järel hiilgavalt korda on läinud keeleteaduse kõige kõrgemale astmele jõuda.

Nimetanud seda, et ta on varemalt saatnud 12 viisi ja nüüd veel lisa, jutustab Paltz oma rahvateadmuste korjamise kogemustest:

Pillilugusid ei ole ma veel korjanud, saada on neid ka. Nõia sõnu on raske saada, sest kes päris kanged nõiad on, need ei anna oma 'tarkust' mingi hinna eest. Kõik mis nõia sõnadeks nimetatakse ei ole vist mitte nõidade, vaid on vist pilkamiseks tehtud. Võib aga ka olla et nendega nõiutud on. Näituseks, kui laps ennast ära on löönud (enesele haiget teinud) siis üteldakse: varesele valu, kiitsakale kibu, musta linnule muu valu, täna haige, homme terve, tunahomme pole tundagi. Seda üteldakse lapsele meelitamiseks, sest vana inimese vigadusi nende sõnadega ei parandata.

1899. aasta alul algab oma korjamistööd Niemi jaoks ka K. Loiken, kes kirjutas 20. jaanuarist tutvustab end järgnevalt:

Mina saadan Teile nüüd omalt poolt natuke vanavara ja palun Teid seda oma salve vastu võtta. Mina kahetsen väga, et ma mitte suvel kodus ei olnud, kui Teie Saaremaal käisite, siis ma oleks võinud Teid vanavara korjamise juures heasti aidata. Aga ma olin Kuresaare linna tööl ja ma ei saanud Teie siin käigust enamini aru, kui päälle Jõulu, kus meie Kärla kiriku kõster Th. Sõmer seda asja Teie püüetest mulle kõneles ja ka Teie soovitusi mulle ette pani ja mulle seda nõu andis, Teile vanavara saata. Kohe võtsin ma kokku, mis mull kõige ligemal saadaval oli ja saadan Teile nüüd esimese vihu. Vana vara on meie Saaremaa rahva seas küll, aga on head tööd tarvis, teda välja kaevada. Mina olen meie ajalehe „Saarlase“ kallal kaastööline ja olen sellele juttusi ja muud vara annud. Minul on ka vanavara korjamine väga hästi võimalik, sest et mul väga palju tuttavaid on ja mull on ka need kohad täada, kust vanavara saada on. Mina olin ka üks kord Dr. Hurt'i vanavara korjamise juures abiline ja ma andsin „Saarlases“ täada ja korjasin nii Saaremaa poegade käest hulga vanavara kokku, mida ma Hurt'ile saatsin. Ka Teile tahaksin ma heameelega veel abiks olla ja Teile veel palju rohkem vana vara korjata, aga sääl on see asi, et mina vaene käsitööline olen ja ei või oma aega sellega palju kulutada, aga siiski saadan Teile edespidi veel nii palju kui jõuan. Kui Teie minule ka selle töö eest maksaksite, siis teeksin ma kõige väega tööd edasi. Ma teeksin seda tööd küll heameelega ilma maksuta, sest et see meie oma isamaa kasuks on, aga et ma varanduse poolest kehva olen, siis pean ka oma teenistuse peale vaatama. Pealegi pean ma vana eitedele ja taatidele mõne kopika meelega andma, enne kui nad vana laulu laulma hakkavad.

24. veebruaril tänab Loiken saadud 5 rubla eest ja saadab viise. Ta jutustab, et laule saab küll, aga nõiasõnu on üleskirjutamiseks raske saada, sest neid hoitakse ilmutamast. Kuidamoodi pidi võitlema, kirjeldab järgmine väike episood:

Need roosi sõnad mida ma teile mineval korral saatsin, juhtusin ühe nõia raamatust kogemata kätte saama, sääl sees oli palju nõia sõnu, aga ma ei saanud rohkem kirjutada, sest raamat tõmmati õige kurja vandumisega käest ära.

Loiken on Niemile saatnud üldse 463 numbrit rahvaluulet. Neist oli suurim osa Kärlast, aga hulk on kirja pandud ka Ansekü-

last, Karjast, Kihelkonnalt, Valjalast, Pöidest, Kaarmast, Sõrvest ja Pühalt.

Suurim eesti korjaja on siiski Kärla köster Th. Sõmer, keda Niemi oli kohanud juba suvel ja keda Niemil tuli tänada K. Loikeni korjamistööle innustamise eest. Tema saadetud on numbrid 513—1615, nii siis kokku 1103 numbrit Niemi II kogus; sisult on see rahvaluule sama liiki nagu Loikenigi korjatu. Sõmer oli Niemi Kärlas käies 39-aastane ja kirjade ning tegude põhjal otsustades harras mees, kes oli hoolas rahvaluule kogujanagi:

Siin leiaksin asja küll veel korjata, aga aeg on neil kuudel liiga tiidus töö pean päeva tööil olema ja õhtuti olen neid korjanud. — Kui pitkemad õhtud tulevad ja puumaa töö koomale, küll siis otsin jälle, kui Soome Här-
rad seda soovivad.

See kiri on ilma daatumita, kuid arvatavasti pärit juba su-
vest 1898.

Niemi kolmas abiline oli Villem Tasa. Peale juba Kärlas Niemi kätte antud laulude saadab ta veel paarsada numbrit rahva-
luulet. Temagi kaebab nõiasõnade saamise raskuse üle ja ütleb olevat mõne aasta eest saanud „suure tingimise, maksu ja meelita-
misega ühe väikese ebausu raamatu kätte mida ümber kirjutasin“. Tema kirjad on üldse lühikesed, nii et me ei saa nende põhjal ela-
vamat muljet tema isikust. Selle eest ruttab Kärla kirikhärra J. Kerg 1. aprillil 1899 Niemit Tasa eest hoiatama, keda ta süüdistab venemeelseks.

Niiviisi segandub politikatki Niemi rahulikku rahvaluule kor-
jamistõesse. Aja raske vene küsimus ilmneb muulgi viisis tema sõprade kirjadest. Neist hõõgub sooja hõimuarmastust ja nad sis-
saldavad südamlikke ning ilusaid kordamineku-soove Soomele, kin-
nitades, et Soome saatus on lähedal eestlastegi südamele. Niemi kaaslane korjamismatkal, üliõpilane Nikolai Kann, on temaga kir-
javahetuses veel terve aasta. Kirjavahetuse eriliseks aineks on see, et Niemi palub Kanni kopeerida usku-kombeid Hurda kogust Peter-
buris. Selles töös ütleb Kann enese olevat jõulukuu keskpaigu 1898. Kanni kirjad sisaldavad rahvaluuleasjade kõrval huumorit ja poliitikat: kõige järgi otsustades on ta liikuv mees, kes muu seas harrastab Peterburi eesti karskusseltsi ja selle piduõhtuid. Neil piduõhtuil etendatakse sel talvel Minna Canth'i „Murdvargustki“, mis, samuti kui mõned esitamiseks kavatsatud eesti rahvalaulud, tuleb enne saata Tallinna eesti tsensorile loa saamiseks! Laenan tüki Kanni kirjast, mis on vähemalt soomlasele huvitav ja mis näi-
tab, et sõbrad on üheskoos sõelunud poliitilist seisukorda:

— — nüüd oleks aga huvitavam teada, kuidas Teie soomlased uuma vene tuulede päälle vaatate. Kuidas ajalehtedest lugeda, on Biiber Teie poliitikataevasse Venest segaseid pilvesid puhunud. Minu ja teiste üliõpi-
laste osavõtmine teie asjast on väga soe ja üks soov on meil: Annaks Taara, et teie asi ikka vanad moodi jääks. Vene lehed andvad üksteisest targemat nõu, millega päälle hakkada, et Soomemaad Venemaaga jääda-
valt kokkuliita.

Hiljemini, veebruarikuus, sündiski esimene katse „Soomemaad Venemaaga jäädavalt kokkuliita“ — siis avaldati kuulus „Veebruarimaniifest“, mis oli sihitud Soome põhiseaduste vastu ja mille järele algasid päris surveaastad.

Järgmisel sügisel palub Kann Niemilt ja Kaarle Krohnilt juhtnööre laudaturkirjutise aine kohta, mis puudutaks eesti ja germaani rahvaluule kokkupuuteid; Kann õppis nimelt germaani ja romaani filoloogiat Peterburi ülikoolis. Selle aine kohta tegidki soome doktorid talle ettepaneku.

Vahepeal olid A. R. Niemi harrastused käändunud üha enam lõunasse. Ülikooli rahadest saadud 800-margalise stipendiumi varal sõitis ta 1899. a. suvel Tartu, kus ta hakkas õppima läti keelt läti ning leedu keele lektori mag. J. Lautenbach'i juhatusel. Tartust jätkas ta reisu Lätimaale Smilteneessi (Lautenbach'i kiri S. I 1899).

1900. a. kevadel sai Niemi uuesti ülikooli rahadest ülikooli õppejõududele määratava stipendiumi, seekord 600 marka. Ühtlasi vabastati ta dotsendi kohustustist ja ta jätkas läti keele õppimist Lautenbach'i juhatusel, kellest oli saanud talle hea sõber (Lautenbach'i kiri 24. XI 1899). Et Niemi siis veel ei osanud vene keelt, tõlkis Lautenbach loengutel oma mõtteavaldised lühidalt saksa keelde. Sama aasta suvel sõitis Niemi otse Põhja-Leedumaale, kus algasid ta leedu keele õpingud.

*

Prof. A. R. Niemi elutöö rahvaluule alal võime jagada kolme ossa: 1) isiklik rahvaluule korjamine ning rahvaluule-kogude avaldamistöö; 2) laulukorjamise ajaloo seletus, kuhu kuuluvad ka Lönnot'it puudutavad uurimused ning vanemate niihästi trükitud kui trükkimata rahvaluule-väljaannete põhjaks olevate ainete kriitiline sõelumine — siia mahub Niemi peateos, väitekirj „Kalevala“ koostamisest; 3) uurimused, mille aineks on rahvaluule seesugusena — nende hulgas on tähelepandaval kohal leedu-läti rahvaluulesse suunatud teosed.

A. R. Niemi on kogunud, nagu eespool on mainitud, tähelepandaval määral rahvaluulet Karjalast, Eestist ja Leedust. Karjala ja leedu kogud on ta suuremalt osalt trükkis avaldanud. Prof. Niemi suurtöö rahvaluule väljaandmise alal on siiski tema poolt trükkitoimetatud Suomen Kansan Vanhat Runot. Ta on suutnud saata avalikkuse ette hoolega redigeeritud 7 paksu köidet, mis käsitlevad Viena (Arhangeli) kubermangu (4 köidet), Aunust, Tveri ja Novgorodi-Karjalat (1 köide) ning Raja- ja Põhja-Karjalat (2 köidet). Kolmas köide Raja ja Põhja-Karjala laule jäi Niemilt peale selle trükivalmina järele ning neljaski köide on õigegi kaugemale toimetatud.

Soome rahvalaulude korjamise ajalooga oli Niemi kodunenud enam kui keegi muu soome rahvaluule-uurija. Peale laulukorjajate eneste reisukirjeldiste avaldamise on ta suutnud mitmeid vanu rahvaluulekogusid trükki toimetades — eriti just oma teadusliku töö raamatuliselt tootvail algaastail 1895—1900 — seletada nende ülestähendajate isikut, tööpaika ja tööviisi. Nõnda on ta isikuajaloo järelduste, laulude tundmise ja käekirja ja muude väliste seikade põhjal lahendanud mitmed vanade kogude hämarad kohad. Vahel on siis juhtunud, et ta on astunud ülestähendaja enda vastu. Nii näit. ühes Europaeus'e kogus esineb laul imeveskist — sama aine on võetud ka „Kalevalasse“. Europaeus teatab, et ta on saanud selle Repola'st. Niemi on tõestanud, et laul peab olema Akonlahti'lt. Europaeus on eksinud!

Niemi tööd, mis ta enne Lönnrot'it olemas olnud kogude sõelujana ja Lönnroti elukäigu uurijana on teinud, olid kõik ettevalmistuseks ta tähelepandavale väitekirjale. „Kalevalan kokoonpano“ sisaldab rida-realt tehtud analüüsi Lönnroti koostatud teostest „De Väinämöine“, „Kantele“, „Lemminkäinen“, „Väinämöinen“, „Naimakansan virsiä“ ning „Runokokous Väinämöisestä“. Teose alguses on sajaleheküljeline ülevaade varasemast rahvaluule korjamisest enne Lönnrotit. Esitöona oli Niemil kasustada muu seas Julius Krohn'i „Suomenkielinen runollisuus Ruotsinvallan aikana“ ning „Åbo Akademis Lärdomshistoria's“ olevad teated, aga Niemi toob teateid ka uutest rahvaluule-allikatest.

See suurt täpsust ja hoolsust nõudnud teos on Niemil jäädava väärtusega saavutis soome rahvaluule-uurimise ajaloos.

Väitekirjale järgneval aastal avaldas Niemi ainetekogu, mis oli kogunenud „Kalevala“ koostamist seletades: „Vanhan Kalevalan eepiliset ainekset“. Väljaande jaoks oli, nagu kirjutaja eeskõnes ütleb, läbi vaadatud „nii enne Lönnrotit korjatud kui ka viimase kogutud rahvaluule, millest siis on välja nopitud kõik need eepilised laulud, mis võisid Lönnrotile tuntud olla“.

Hiljemini on Niemi lühemalt käsitelnud „Kalevala“ koostamisega seoses olevaid küsimusi kahes esimeses Kalevalaseuran Vuosikirja's: „Uuden Kalevalan toimitusajoilta“; „Reinhold v. Becker Kalevalan kokoonpanijan edelläkävijänä“ ning on analüüsinud Lönnroti koostamisviisi ühes oma viimastest uurimustest: „Lönnrotin keräelmissä säilyneestä Elinan, surmavirrestä“ (Kalevalaseuran Vuosikirja 10).

Eesti rahvaluule korjamisega liitub Niemil Jakob Hurda elulugu viimase surma järel (Aika 1, 1908); „Kalevipoja“ koostamist puudutab Niemi „Virittäjä's“ 1899. a., avaldades kaks Suomalaisen Kirjallisuuden Seura arhiivist leitud, Lönnrotile Eestist tulnud selleainelist kirja. Teine neist kirjadest on Kreutzwaldi enda kirjutatud. Kirjutise juurde on Niemi lisanud lühikese algussõna, milleks teda on innustanud nähtavasti eriti just eelmisel suvel Eestis

tehtud reisu läbi tekitatud hõimumeelsus ja milles ta näitab „Kalevipoja“ olevat soomlasile huviväärt.

Niemi väitekirja ning selle eel käinud kirjalik tegevus oli olnud ajalooline ja biograafiline: ta oli avaldanud vanu kogusid, uurinud, missuguste ülestähendiste põhjal need olid sündinud, ja sellega ühenduses kritiseerinud tekste. Ta oli kontsentreerunud ainult soome rahvaluulele, muu maailma rahvaluulest paralleele otsimata. Väitekirja valmistamise ajal hakkas ta vaade suunduma laiemale. Esiteks sihib ta oma tähelepanu eesti, sealt läti ja leedu rahvaluulele.

Soome rahvaluulele läti ja leedu poolt võrdluskohti otsima asudes oli Niemi ilmsesti saanud äratust keeleuurimis-alalt. Thomsen oli 1890. a. avaldanud oma teose „Beröringer mellem de finske og baltiske Sprog“ ning balti kokkupuuted olid 1890. aastail üldse huviäratavaks küsimuseks. Niemi mõttekäik oli järgmine: et teatakse läänemere-soome ja läti-leedu rahvad oievat olnud õige lähedais kokkupuuteis teineteisega, siis peab ka rahvaluules olema kokkupuuteid sama vanult ajult, seega umbes paari tuhande aasta eest.

See arvamus tuleb ilmsiks juba Niemi esimeses uurimuses võrdleva rahvaluule alalt. Eelmistel suvedel eesti ja läti rahvaluulega tutvunud, kirjutab ta 1899. a. „Virittäjä“ jaoks uurimuse „Loitsurunoutemme synnystä“. Selles kirjutises on ta muu seas tarvitanud neid eesti aineid, mida üliõp. N. Kann talle Peterburis Hurda kogudest oli kopeerinud (vrd. eespool lk. 59). Selles töös viitab Niemi huvitavalt neile võimalustele, mis oleksid uurimusel, kui see koduneks rindu läänemere-soome rahvaste, slaavlaste, läti-leedulaste ja germaanlaste rahvaluulega. Kuid eriti paelub teda siiski võimalik mõjustus läänemere-soomlaste, läti-leedulaste ja germaanlaste vahel, sellal kui need rahvad olid otsesest kokkupuudedes üksteisega. „Kõik germaani ained ei ole sugugi pidanud meile lääne poolt, Rootsist tulnud olema,“ ütleb ta. „Keeleteadus tõendab, et soome rahvad olid meie ajaarvamise esimesil sajandeil võimsa germaani mõju all. See sündis juba varemalt, kui soomlased jõudsid Soome neemele.“ Niemi esitab siinkohal oma arvamise vanadest laenudest loitsude alal, kuigi alles õige ettevaatlikult. Hiljemini „Liettualaisista loitsuista“ kirjutades (Virittäjä 1914) läheb ta siiski niikaugele, et otseselt seletab läänemere-soomlaste loitsurikkuse leeduga võrreldes olenevat sellest, et soome rahvad olid paar tuhat aastat tagasi tugevama germaani mõju all kui leedulased. Germaanipoolne uurimine on siiski näidanud, et need germaani loitsud, mida praegu teadus tunneb ja mille abil avastatud ühtlusele võrdlus põhjeneb, on igal juhul ristiusu ajast, nii siis hilisemad kui läänemere-soome ja leedu kokkupuuted.

Samal kombel lihtsustab Niemi oma probleemi ka Ritvala helka-pidu läti-leedu jaanipeoga võrreldes (Virittäjä 1900) ning

leedu lastelugusid soome omadega rinnastades (Virittäjä 1912). Helka-peo hilisem uurimus on pööranud tähelepanu ka muude rahvaste vastavaile kombeile ja selles peos esineb ilmsesti eri kihte¹⁾. Nii konservatiivsed kui lastelaulud ongi, osutuvad nad suurelt osalt rahvusvaheliseks ühisvaraks, ja Niemi esitatud näited on tõenäoliselt muude kultuurivoolude kandel Soome jõudnud kui vana balti päranduse tulemusena.

Niemi peateos balti suhete alalt on „Tutkimuksia liettualaisten kansanlaulujen alalta“ (1913). Selles annab ta, pärast seda, kui ta on lühidalt seletanud leedulaste ajalugu, valgustava ja põhjalikku teadmist osutava kirjeldise leedu rahvalaulude korjamise käigust ning laulujuhtudest leedu rahva elus. Ta uurib nii läti kui leedu laulu ülesehitust, neid ühisest algmoodust tuletades. Lõpuks esitab ta paralleele leedu ja läti, osalt ka läänemere-soomlaste laulude vahel, laiendades sellega võrdlust, mida ta oli juba esitanud 1911. aastal Soome Teadusteakadeemias peetud kõnes.

Eespool on juba mainitud Niemi Sabaliauskas'ega koos väljaantud leedu rahvaluulekogu. Väarikaid aineid eri alult sisaldab Niemi lai esitis „Liettualaisen kansantietouden alalta“ Kalevalaseura Vuosikirja's 1928. Märkmed leedu pulmakombeist avaldas ta Soome-Ugri Seltsi Toimetistes (XXXV) 1913. a.

Niemi oli lähtunud ühtimiskohti otsima läänemere-soome ja läti-leedu rahvaluule vahel; leidude vähesuse pärast võis tema sellele asjale ohverdatud lõpmatu, tähelepanudava osa inimesest kestnud töö olla pettumus. Ühendused läänemere-soome ja läti-leedu luule vahel tegi Niemi harilikult muude rahvaste vastavasse luulesse küllalt kodunemata. Seepärast vaibuvad need ühendused üldse; Niemil ei ole korda läinud veenvalt ühestki laulust näidata, et see oleks laenunud emmalt-kummalt rahvalt teisele juba siis, kui need rahvad asusid rinnu. Niemi uurimistöö on seega osutanud, et need eeldused, millest ta oli lähtunud, olid väärad. Ta oli lähtunud sellest oletusest, et rahvaluule nähtused peaksid olema samuti stabiilsed kui näit. keele sõnavara. Ta ei olnud tähelepanu pööranud sellele, et rahvaluule piirides liiguvad eri kultuurivoolud siiski kiiremalt ja jõudsamalt läbi tungides kui need voolud, mis mõjuvad nii konservatiivsesse nähtusesse kui keel. Seega siis sünnib rahvaluules kergemini eri kihte, mis peidavad oma alla ja lasuvad jääda unustusse endised kihid. Seesugune seik ei olnud uurijale otseselt sugugi selge 1890. aastail; just vastupidi võime ütelda, et Niemi uurimistöö on huvitaval kombel tõestanud, et asjaolud on säärased.

Niemi leedu-läti uurimisel, nii võrdlevad kui nad algusest peale püüavadki olla, puudub siis päris võrdlev iseloom. Süvenedes lau-

¹⁾ Vrd. näit. V. Tarkianen'i tulemusi teoses „Ritvalan Helka“ (1922) ning Sverker Ek'i huvitavat helkapeo rinnastust Lääne-Euroopa naiste tantsude ja lauludega teoses „Studier till den svenska folkvisans historia“ (1931), lk. 21—31.

ludesse enestesse kui seesugustesse ei ühendanud Niemi neid laule kultuurilooga ega otsinud samu tüüpe muude maade rahvaluulest. Aga niihästi soome kui leedu-läti luule alal on ta saavutanud seda, mida võidakse saada ühe maa rahvaluules kodunedes. Niemi leedu-läti suhteid käsitlevad teosed on läänemere-soomlastele põhjalikult avanud leedu-läti rahva vanavara maailma; ühtlasi on nad arvatavasti avardanud ka eriti just leedulaste eneste arusaamist endi väheuuritud rahvaluulest. Loodetavasti on Niemi tegevus virgutanud ja innustanud nii leedu korjajaid kui uurijaid nende kodumaal tööle, millel on väärtust ka läänemere-soome uurimuse kohta.

Kui Niemi oli siirdunud läti-leedu probleemide juurde, hakkas ta oma uurimisis käsitlema ka rahvaluulet seesugusena ning sääraseid suuri rahvaluule uurimise küsimusi nagu lauluvormi sündi, meetodit jne. Juba eespool mainitud kirjutises „Vanhan suomalaisen runomitan synnystä“ kui ka teises töös „Lisiä alkusoinnun synty- ja kehityshistoriaan“ (Kalevalaseuran Vuosikirja 6) annab ta muusikalisele tegurile suure tähtsuse. Laulu-uurimise ajaloolis-maateaduslikku meetodit peab ta liiga matemaatiliseks; oma poolt soovitab ta mingisugust tüübiuurimist, mis rinnu jälgiks sama laulu-piirkonna eri lauluainestikke („Runontutkimuksemme metodista“, Kalevalaseuran Vuosikirja 9).

Praktikas ei ole Niemi seda meetodit siiski suutnud selgitada. Tema otsesed laulu-uurimused piirduvadki kahega. Uurimuses „Sampojakso“ (SUST LVIII) sõelub ta seda küsimust, kas see lauluepisood on algupäraselt ühtlase terviku moodustanud, ja jõuab eitavale otsusele. Niemi ainuke päris võrdlev laulu-uurimus on „Vellamon neidon onginta“ (Kalevalaseuran Vuosikirja 5). Laulu võrdlus piirdub siin ainult Eesti ja Soomega; germaanlasilt ja leedulasiltselt esitab Niemi vastavaid uskumusi.

Niemi rahvaluule-uurimusest jäid täiesti välja näit. niisugused eriliselt just võrdleva rahvaluule uurimisele kuuluvad alad nagu muinasjuttude ja uskumuste uurimine. Aga selle ala vastu — soome ja leedu-läti laulud, mis ala moodustas Niemi elutöö — oli tal lakkamatu sügav innustus. See andis ta kirjutisile soojust ja hardust. Niemi esitusviis oli laialivalgub, aga voolav; selles oli omapärast, chk küll üldluulelist lennukust.

A. R. Niemi ei olnud mingisugune esimesel silmapilgul kõike vallutatav andekus, vaid tasase, põhjaliku töö mees, nagu seda määritleb ta sõber dr. E. A. Tunkelo. Ta uuris rõõmuga kõige vähematki seika. Uurimiskaaslased jutustavad, kuidas Niemi Soome Kirjanduse Seltsi suures saalis arhiivi-ainete kallal töötades hüüdnud: „Gut!“ pärast seda, kui mingi huvi äratanud keeruline küsimus oli lahendatud, ning liikunud tantsides keset saali. Neis liigutustes avaldus tõesti oma asjale elava, harda uurija otsene rõõm. Soome vastupidavus ja sitkus ilmneb jälle selles hiiglapingutuses, mida Niemil lakkamatult oli leedu-läti keelte ja rahva vanavaraga kodunedes.

Aga siiski kõige paremini on Niemi suutnud ennast läbi viia soome laulude väljaandjana ja soome vanade laulukogude, enne kõike „Kalevala“ koostamise ajaloo uurijana, „Kalevala kirjandusloo“ selgitajana, nagu on tabavalt öeldud. Selles töös leidis avaldamist Niemi rahvuslik harrastus; siin vajati tema head mälu ja täpsust; siin olid õigel kohal Niemi peituv rahvaluuletundja, ajaloo-uurija ja arhiivimees. Ja selle tööga on prof. A. R. Niemi loonud endale püsiva mälestusmärgi.

Elsa Enäjärvi-Haavio.

ALLIKAID.

Turun Klassillinen Lyseo 1879—1929. Turku 1929.

Kutsu kuulemaan sitä julkista esitelmää jonka — A u k u s t i R o b e r t N i e m i pitää virkaanastujaisissaan 1 p:nä lokakuuta 1930. Helsinki 1930.

Suusõnalisi andmeid on andnud: dr. Aarne Anttila, praost K. Haavio, mag. Mauri Hartea, prof. Kaarle Krohn, õp. T. Pohjankanervo, lekt. E. A. Saarimaa, koolinõunik Rufus Saikku, prof. E. N. Setälä, dr. Y. H. Toivonen, dr. E. A. Tunkelo.

Prof. Niemi pojad, cand. med. Turo Niemi ja üliõp. Osmo Niemi, on andnud teateid isast ning võimaldanud tarvitada prof. Niemi Eesti reisu puudutavat kirjavahetust.

Meie lühijutustis 1931.

Me proosakirjanikkude silmatorkavaks pärimiks on — mitte hästi toime tulla kaasaegse eluga. Isegi realistid ei kesta kaua sel rindel.

Ernst Peterson'i kriitiline realism, alustades „Paisetega“ ja lõpetades „Rahvalalgustajaga“, vältab kõigest viis aastat. 1905. a. murrangus kaotab Peterson põhja uue oleviku talumiseks. „Elsa“ ebakriitilise katsetisega lõpebki Petersoni jutustav toodang, — tohime tänavu pühitseda tema kui jutukirjaniku 25-aastase vaikumise juubelit.

E. Wilde realism on olnud vastupidavam. Aga temagi kaasaegsuse lõpetab maailmasõda. 1916. a. ilmub küll veel ta meistriromaan „Mäeküla piimamees“, kuid kaugel aja sündmusist. Ka Wilde on juba 15 aastat vaikinud.

1905. aastaga algas uus aeg, 1917. aastaga samuti. Kumbki uus aeg on vaikima sundinud ühe vana realisti.

„Noor-Eesti“ ja „Siuru“ jutustajad on oma ande ja sisetarbe nõudel eemale hoidunud kaasajast, vähemalt selle realistlikust kujutamisest. Tuglas kirjutas müüte ja Gailit'i kangelased seiklevad luulelise kujutluse maailmas. Roht tegi viljatuid katseid kaasaegse reaalsuse vallutamiseks. Tammsaare alustas külarealismiga, eritles hiljemini kaasaegse õppiva noorsoo hingeelu, nüüd ta käändub

tagasi talupojale. Aga ta „Tõe ja õiguse“ nägu on pöördud minevikku. Mälestisi kirjutavad ka Hindrey ja Luts. Isegi vaestepatuste Jakobson kipub ajalukku.

Küsimus, miks me kirjanikkude nägu pea tervel rindel on pöördud minevikku, nõuaks põhjalikumat selgitust. Siin vaid kinnistame tõsiasi ja oletame üldiselt, et vanem kirjanik pole hästi kodus uues ajas, et ta seda aega sisemiselt kaasa ei ela. Soliidne kirjanik hoiud praegu elust eemale kui mustast asjast, kartes, et viimaks määrid enese ära.

Elu vana põhi variseb, uut ei tunta küllaldaselt. Mida ei tunta, seda ei osata ka mõista. Ja mida ei mõisteta, see äratub umbusaldust, vastumeelsust.

Ülemineku kiireis muutumisis loob loov rahutus vaevalt püsivaid väärtusi, rõhk on elluhaaraval, ümberkujundaval aktiivsusel. Tee klassikale mineviku kaudu näib lühem ja armsam. Maailmasõja-eelses tüünvees valminud isendid pole suutnud sisemiselt kaasa kujuneda üksteisele kuhjunud välissündmustele, nad on sideme kaotanud elu ja uue põlvkonnaga. Kaasajale ütleb kirjanduse tagasi-pöördud nägu ning pahurpidi silm, et kirjanik end ei tunne ega mõtle juhtiva tegurina jooksvas elus, ja seda siis ka tegelikult ei ole.

Selles mõttes on Metsanurkerand, kes elab püsivalt oma kaasajas, valgustab, hindab ja juhib seda oma teostes. Ta kirjanduslik toodang on kui hiigelpannoo, millel on kaasaeglase silmaga nähtud ja sisemiselt hinnatud veerandsada aastat me ühiskonna jooksvat ajalugu.

Samas mõttes on aktuaalne ka ta uus kogu jutustisi „Elu murrab sisse“. Võisime senini arvata, et vaim otsib sidet eluga. Metsanurga novelles osutub aktiivseks pooleks elu. Ta murrab sisse vaimu enesekaitsest hoolimata.

Tiitelnovellis on koolijuhataja Kuimets vanamoeline pedagoog ning põhimõtteline vanapoiss, kes suretab oma tunge, mis sünnipäralt ongi nigelad. Sellise idealismi ja enesetaltsutusega puskleb ta, viiekümnele lähenev mees, enese juhtivale kohale seltskonnas, kui äkki Elu noore tüdruku näol ta kristlik-askeetlikku inimsusse sisse murrab, avastades uusi eetilisi ja esteetilisi elamusi. „Õhus oli kevadet ja elu, seda tuli sisse hingata ka neil, kes muidu põlgasid kõiki neid elamusi, mis kevad ja üldse elu enesega toob.“ Kord, kui vana pedagoog ning kristlane Kadriorus jalutades näeb varesepaari askeldavat perekondlikes muredes, vallutab temagi uus relatiivsusetunne. „Kristus oli Jumala poeg, inimene sarnaneb enam varesepaariga... Ainult tõsise, väga tõsise kohusetäitmisega ja ohverdusega tõuseb ta loomast pisut kõrgemale.“ Kuimets laskub vaimseilt kõrgustelt alla „teiste vareste“ tasemele, näib oma noore majateenija ning imestub hilises õnnes: „Kaunis oli see jumala kätetöö, see Elu!“

Elu sissemurru motiivile on rajatud ka kindral Gregoviuse

saatus. Nagu absoluutne pedagoog Kuimets, on ka absoluutne patrioot Gregovius väsimatu enesetaltsutamise ja kohutava kohuseustavusega enese üles heidelnud, et truualamluse automaadina Valitsejat teenida.

Aga kord, kui maa on sisemiselt käärimas ja rahulolematus isegi kojaringkonda tungib, satub ta kogemata pealt kuulama, kuis Valitseja teda siseministri ees kaitseb. See ülivahva kindral olevat liiga tobe, et revolutsiooniliselt mõelda. „Mul on üks koer, Neero on tema nimi. See vaatab niisama truult mulle otsa kui Gregovius ja tunneb ülimat rõõmu mind nähes. Kui ma ütlen ühe sõna, siis kargab ta kas või lõvile vastu...“

Gregovius oli hävitanud iga oma mõtte ja tahte, et tõusta ustavuse ülima astmeni. Nüüd ärkab temas isiku eneseväärtuse tunne. Truualamluse automaatsusse murrab sisse uuenduslik elu, ümbermõttlemise ja ümberhindamise arusaam. Patriootiline kindral astub vandeseltsi ning kaotab oma elu nurjuvas revolutsioonis.

„Geeniuse surmas“ hukub kangelane seepärast, et elu keeldub talle sissemurdu tegemast. Siirak on kultuurist hullunud üliõpilane, mingi vaimu-kümnevõistleja pangeeniuse tähistel, kes kõiki teadusi ja kunste ümber haarates taotleb püstitada „vaimuse püramiidi“. See hariduseallikaile sissemurdnud talupoiss otse puristab ja müttab kultuurimeres, igasugust raamatutarkust alla kugistades inimese aplusega, kelle esivanemad põlvkondi on vaimust nälginud.

„Aga elu on lühike, vita brevis, elu on selleks kuradi lühike...“, et vallutada kultuuri, püstitada pangeeniuse rekord. Siirakil hakkab jube võitmatu kultuurimooloki ees, ta ärkab uuele ideele: mässu tõsta kultuuri türannia vastu: „Põlema tuleks kõik pista... põlema kõik see padrik, mille kasvatanud sofistlikud ajud aastatuhandete jooksul.“ Ta purustab oma raamatutevyrnad viie kuuliga, kuuendast laengust langeb ta ise. Siirak on pärimist liialt rikutud, et raamatuteta elada.

Sel teel, et parodeeritakse ibsenlikku vägimeelsust (kõik või mitte midagi!), on elust eemaldunud vaimuinimese eilne ideaal (vaim vaimu, kultuur kultuuri pärast!) siin arendatud (teatava eestilise koloriidiga!) viimse mõttetuseni. Sest kui kultuur muutub otstarbeks iseeneses, siis ei erine vaimu tung ülespoole milleski kõrgushüpete rekorditsemisest teisel staadionil.

Nagu näeme, revideerib Metsanurk klassikalisi eluideaale nende elustvõõrdunud mõttetus ning tarbetus ühekülgsuses. Ülepingutatud vooresed takistavad ja moonutavad elu arengut rohkem kui väikesed loomulikud nõrkused. Parem oldagu hea vares kui halb Kristus.

Kopitunud vaimsusse võib „kergemeelne elu“ tuua värskendava õhupuhastuse. Ent elul ja kergemeelsusel on oma piirid; seda näitab novell „Maailma veeres“. Kuski petserlikus provintsis ühi-

nevad „kogu linnakese eluvõimsamad ja julgemad inimesed“, et organiseerida... naistevõrgutamist. Elu-inimene ja teo-inimene olla, nagu proviisor Rents „Punases Roosis“, pole mingi voorus, kui elu ja tegu on halvasti suunatud. Elu on loovaiks ülesandeiks, mitte raiskamiseks.

Metsanurk on oma parima andnud ulatuslikus romaanis. Käesolev kogu ilmutab meisterlikkust novelliski, kusjuures olgu märgitud, et kujud on üles ehitatud rohkem loogiliselt kui psühholoogiliselt. Sisuliselt kirjaniku absoluutselt häälestatud vaimuilma on elu sisse murdmas üldise relatiivsusetunde näol. See elutunde ümberkujundamine, pikema protsessi vili, kannab praegusel astmel filosoofilise alistumise, inimliku kõigemõistmise kuju. Elutarkuse huumoriga tunnustades „inimvarest“ ta loomuliku piiratuse ja suhtelisuse paratamatuses on Metsanurk lähenemas uuele tõelikkusele ja uuele humaansusele.

See elutundelt tasakaalustatud, kunstiliselt distantsitud uus suhtelisus viimisteldud vormis viitab peaaegu klassikale. Sest Metsanurga kunstimeel areneb ilmselt klassikalisel esteetikal, et kunsti ülesanne on elu tähtsamaid nähtusi ja ideid selgemalt ning sügavamalt ilmutada, kui asjad ja nähtused seda tõelikkuses iseenesest suudaksid.

Metsanurga kogus on veel novell „Tasumata võlg“, mis käsitleb vastutustunde-küsimust. Vagusa loomuga talusulane Pääru haaratakse kaasa punaset aastast; karistussalga ees päästab ta oma naha seltsimehe reetmisega. 12 aastat taotleb Pääru oma elujärge jumala ees ja selle selja taga kindlustada, võla tasumisest hoiduda. Ent Metsanurga novellis valitseb õiguslik kord. Puhkeb uus revolutsioon ja hakkab vanu arveid selgitama. „Võtku kurat revolutsiooni! Seal on nüüd tema vili!“ — Harukordne aeg murab sisse inimese eraellu. Viib ta tegudele, milleks ei olda kasvanud.

Metsanurga „Tasumata võlast“ pole enam palju maad Alexander Saarna „Südameraasukeste agooniანი“. Käbliku saatus on tüüpiline: inimene haaratakse „sündmuste käigust“, ja enne kui ta märkusele tuleb, istub ta juba politsei arestimajas. Põhjus on kangelase arvates „tühine“: ametialane puudujääk paarisaja krooni suuruses. Haritud noormees, palk väike, tarbed suured, „inimeseväärne elu“ viib võlgadesse. Ja et Käbliku „võimed ületavad ametniku kohustused“, satub ta võõra raha tarvitamisele, ning saab kohtuotsusega paar aastat „riiklikult organiseeritud logelemist“ paigas, mille kultuuritase hoopiski ei sobi „kõrgemale hingeelule“.

Väljatõugatu asendist hakkab Käblik päevikut pidama (umbes Tuglase marginaalide laadis), millest reastubki käesolev jutustis. See on põhitundelt seltskonna silmis libastunud isiku enesirsuajamine avaliku arvamuse ees. Käblik näeb, et üldises surutises „50% rahvast lendab stratosfääri“. Kõik seisused ja kihid

kas lendavad või istuvad, ja Kåblik on üks paljustest. Tänapäeva-inimene pole rohkem roimariiks sündinud kui muiste, aga elukitsikus teeb temast selle, kes ta ei ole.

Nii juhatakse see enese-sirguajamise trots kõige pealt ühiskonnakorra vastu, mis ausat tööd halvasti tasub. On pisut mänglemist ka sisemise „puhastustule“ motiiviga, milles südameraasukesed öeldakse „kalliskiviks“ muutuvat, aga sellised poseerimised on ikka eneseirooniaga tasakaalustatud. Üldiselt kangelane end ei idealiseeri, ta ainult ei taha halvem olla kui teised „õiged“. Ta laseb enesele rahulikult ennustada: „Lakkur sa ei ole, bandiiti sinust ei saa ja pastorit ammugi mitte, olgugi et oled pehme. . . Otsi mõni naine, kes su jalule upitab. . . Pealegi, sul on välimust ja seda „marmelaadi“ näos, mis naiste juures tõmbab.“ Ja teisel märgib kangelane ise enesest: „Kåbliku isik ja tema nimi — see on kokku kõik nii kääbuslik ja see natuke vaimu, teravmeelsust, mis ta kaasaegseist levib — ka see võib nakatatud ja jäljendatud olla.“ Oma olukorrast üle olla ja siiski mitte palju poseerida, see mõjub sümpaatlikult. Raamat ei lange norutusse, sirguajamis-trotsis on ergutav suund, sest nii või teisiti, inimene peab oma elunatukesega toime tulema. Ja tuleb ka.

„Südameraasukeste agoonia“ pole romaan, pole novell, ei ka tavaline jutustis, ei taotlegi olla midagi „liigilist“. Kåbliku sotsiaalne anarhism laiendub isegi kirjanduslikule vormile; põhimõtteliselt püütakse siin vabaneda pärimeist, mis tegid kirjanduse kunstiks, Kåbliku murrakus — „literatuurseks prahiks“. „Õigest“ kirjandusest otsib Kåblik vahendit maailma ümberhindamiseks uute kogemuste ja arusaamade abil. „Kirjanik, kes mõnes pimedas kolikambris virgutab mõtlemise sädeme, naeruvääristaks lugeja puupäisust ja kanamålu, piitsutaks teda elule ja tegevusele — see oleks kirjanik.“ Nii Kåbliku usutunnistus.

Tegelikult pole see ehitusnõuetest vabastunud teos veel kaugeleki mingi ideaalne „mittekunst“. On siingi küllalt üleaarust kokku fantaseeritud ja on isegi halbu luuletisi tehtud. Kuid ei tule mõttessegi seda teost ta „literatuurse prahi“ tasemelt hinnata. See on autorile tarvilik raamat olnud kirjutamiseks ja huvikas isegi sellisele lugejale, kes mitte just ei saaks oma „puupäisuse“ või „kanamåluga“ uhkustada. Teose värskete tõeokkaliste aforismide taga tundub isendit ja elukooli. Ja kangelase trots, sissemurdnud elukitsikusele mitte alla anda, on tervitatav.

Mööda minnes tohiks siin riivata Richard Rohu novelli „Saatus“, mis ilmus „Loomingus“ ja teisendab sama motiivi. Korralik kodanik Orgsaar satub rumala juhu tagajärjel vastuollu seaduseparagraafiga ning ei leia teed tagasi seltskonda. Elu laine on inimese ta seniselt teelt kõrvale heitnud, ent Rohugi kangelane ei hukku, ta alistub saatusele ja saab „teiseks inimeseks“. „Kauguste ja elu suuruse luule avanes talle mingi ennenågematu imenä.“

Ja ses uues arusaamas selgub, et „elu õnn ei ole korrapärasuses“, vaid hoopis vastupidises — „elu enese lõpmata mitmekesiduses, ta tuhandepalgelisuses, ta igaveses vahelduses“. Ja on isegi „rumal mõelda, et see lage, ühetooniline, kuigi sirge ja sile tee, mida Orgsaar varem käinud, oli ainus tee, mida võib minna“. Nii näemegi seda moodsat Kolumbust lainetest kantavat avastamata maailmasuhtumuste poole, huultel hümn elu suuruse ja avaruse luulest. „Elu tuhat teed võtsid ta oma keerisesse ja viisid ta vastu uuele saatusele, mis oli tundmatu, suur, tume, kuid mille ees Orgsaarel polnud hirmu, sest see oli — elu.“

Kui Roht otse klassikalise optimismiga tunnustab igasuguse elu vastuvõetavaks ja elatavaks, siis Johannes Ruven oma „Võitluses“ langeb vastakasse äärmusse, tema jutustiste maailm on „täis häda ja viletsust, valet ja vargust“. Me kirjandusele mitte enam võõras aguliolustikus tunglevad „hallid, õnnetud, igapäevase leiva eest võitlejad ja oma õnne tagaajajad“ „paremusele vastu“, aga „tulevik ei ole roosilisem olevikust“. „Nagu pime hobune oli ta jooksnud vastu kive, müüre...“ lausub üks Ruveni tegelane ses „koerailmas“. Elu murrab inimesed ja kui tagasi annab, siis ainult hullu- või vangimajja. Ja pahemaks muutub see maailm iga päevaga, tunnustab sama tegelane: „Kui ta on tõesti elanud, siis on see vist olnud minevikus. Sest tänast ja homset ei või nimetada eluks.“

Maailma „mõttetus“ ei kohuta tänapäev kedagi; seda suuremad võimalused on inimesel oma tahtega mõtestada seda osa maailmast, kus ta elab ning liigub. Tegelik pessimism võrsub praegu ühe kultuurisüsteemi kokkuvarisemisest, mis masendab sellega, et inimene ei oska korraldada oma vahekorda naabriga, ja nad kannatavad selle all mõlemad. Ent sedagi nähtust ei valgusta Ruveni inimesesaatused oluliselt. Kui suguhaige mees hakkab asutama õnnelikku perekonda, kui elatanud eit laseb oma tütre vägistada, et röövida ta peigmehe enesele, kui pühak armub viimsesse tänava-tüdrukusse, kuidas saavad siis sellised paaritused lõppeda hasti? Ruveni kuhjatud koledused maailma mõttetuse asemel tõestavad otse vastupidist: elul on oma tark ja tarbekohane seaduslikkus, ja kes seda ei arvesta, see hukkub mõödapäästamatult. Samuti hilinenud on Ruveni võtte oma palvevenda Toomast saata „maailma ümber looma“. Kui isegi Marx hakkab üles ütleva, kuidas see meid siis pessimistiks teeb, et maailm piiblilugudest ei parane! Ka prohvetitel on aeg saada realistideks, kui nad oma ülesandesse suhtuvad tõsiselt.

Kokkuvõetult on Ruveni jutustiste ülepingutatud traagika rohkem kirjanduslik võtte kui sisemise õigustuse tulemus. Teisest küljest äratav see kogu oma paremas osas („Võitlus“, „Prohvet“, „Kassipojad“) ometi usku algaja andesse ning lootust selle arene-

misvõimesse tulevikus. Kammitsaks on esialgu vana realismi mõningad iganenud pärimid.

Torkab silma teisigi uustulnukaid jutustise alal, kas hoopts tundmatuid või tuttavaid teises liigis. Lüürikast tuleb Virve Rännang novelliga „Üksinimsüda“, haledatundelise jutustisega kaunis paberlikus keeles. Piibli- ja igavikutragöödiate autor Endel Loide pakub „Heedu Piitre elukäigus“ võrumaalise koloriidiga kriukajutu protsessimissõgedaist talunikest. A. Ego'lt on „Kuldauraha“, rida nõökavaid vesteid külaelust. Kaks viimast raamatut on ilmunud autorite kirjastusel. Neil teostel selle ülevaate piirides lähemalt peatuda pole tarvet.

Novelli keskendatud vormi talub ainult Metsanurk nähtava eduga, ka Ruvenil tundub selleks püüdlemist. Muidu kõnnivad uustulnukad laialivalguva jutustise vähenõudlikku rada.

Aasta jooksul on üle paari tosina värske novelli ilmunud „Loomingus“ ja „Põhjakaares“, rohkem või vähem tuntud jutustajate sulest. Suurema või vähema eduga katsetas „Loomingus“ salk tuntud luuletajaidki lühijutustise alal. Sealsamas torkavad silma K. A. Hindrey jutustised oma sügavama künniga hingeelu eritlustes ja kujude maagilises läbinägevuses, kui see meil tavaline.

Kui teatavaisse aastaisse jõutakse, kus on saavutatud võimalikud eesmärgid, minetatud elu kõrguspunktid, siis pöördub pilk tahtmatult tagasi „Vanadele teeradadele“, millega O. Luts paari aasta eest alustas oma ilukirjanduslikkude memuaaride kirjutamist. Sellele õnnelikule ettevõttele on möödunud aasta edukat järke toonud „Talviste teedega“ ja „Läbi tuule ja veed“. Nii näeme, et elatud elu võib veel kord inimese olevikku sisse murda mineviku näol, taaselatuks saada mälestustes, selgitatuks teadvuse sõelas ja mõtestatuks küpsema ea elutarkusest. Väikese Andrese elukäik, alates varaseima lapse-ea mälestusist, on kolmandas andes jõudnud juba kihelkonnakooli künnisele, s. o. hetkeni, kust noor kirjanik Luts „Kevadega“ kord alustas oma kuulsa Tootsilugude seeria. Nüüd huvitab meid väga, kuis see köstrikooli olustik ja tüübistik taas elustub vanema Lutsu „õhtupoolses“ valgustuses.

„Muidugi ma ei või vastutada iga sõna eest, mis siin on kirja pandud, kuid aeg ja olustik peaks olema enam-vähem täpne,“ iseloomustab kirjanik ise oma teost. Ja nii see ka on, mitte ainult mälestiste nõder kett, vaid ühtlasi ka aja ja keskuse koloriidis peetud kirjanduslik looming, mis kõiki Lutsu andevoorusi peegeldab selle parimas küpsuses, mitte niipalju tahtlikus viimistluses kui enesemaksmapaneku kerges loomulikkuses. Kui miski peaks häirima, siis ehk „vana Lutsu“ paigutised „õlale patsutamised“ oma tegelastele, paisutatud „familiarisus“ ainesse suhtumises.

Lutsu mälestised maha arvatud, tegeleb möödunud aasta lühijutustis peamiselt kaasaegse eluga. Kuna autorite rõhuv enamik,

nagu nägime, koostub noorist algajaist, siis ei ole nad veel võimelised tooma suuremat selgust aega, milles nad elavad.

Elu on praegu midagi, mis on saanud suveräänseks. Kõikjal näeme sama pilti, et inimene kaotab ohjad kaasaegse arengu kohta. Valitsevad maailmalise ulatusega „konjunktuurid“, mida ei suuda taluda terve riik ja rahvas, mida nõuda siis üksikult isikult! Seda elu sissemurdu, kord hävitavat, kord elustavat ja ümberkujundavat, nägimegi peegelduvat käesoleva ülevaate kirjanduses. Ja seni kui tõeluses püsib seisund, et inimene haaratakse „asjade käigust“, on kirjanduseski raskendatud elu vallutamise ülesanne, vähemalt realismi piirides.

H. Raudsepp.

Jaan Bergmann'i laen Geibel'ilt.

Nagu selgub paljudest avastusist, pidi ärkamisaegne kirjanduslik eetika olema hoopis erinev praegusaegsest: peeti üsna loomulikuks avaldada väliskirjanikkude töid tõlgetena või ümbertõetatud kujul, ilma et oleks peetud tarvilikuks seda mainidagi.

Vist küll vähe jääb lõpuks püsima meie vanemast kirjandusest algupärasena; toob ju iga kuu uusi teateid avastatud laenudest.

Sellegi kirjutise ülesandeks on selgitada ühe senini algupäraseks peetud ballaadi laenuküsimust.

Ballaadi „Taara pidud taga selja“ on peetud sobivaimaks esindama Bergmanni parimaid võimeid lugemikes (M. Kampmann, A. Raud, G. Suits), ja talle on kingitud ka muidu rohkesti tähelepanu. Nii kirjutab Henrik Visnapuu Bergmanni laulude 1923. a. trüki eeskõnes: „Kui „Taara pidud taga selja“ läbi lugeda, siis tõuseb silmi ette täielik illusioon, milles välise looduse, salajase kokkutuleku ja ohverdamise kirjeldus sulab üheks pildiks“, ja edasi: „siin sulab vahe inimese, looduse ja luule vahel, ja meie maitseme“.

Ka M. Kampmanni kirjandusloos leiame selle luulepärli kohta kiitva arvustise: „Elav ja väga võimukas on „Taara pidud taga selja“, milles ristitud eestlaste poolt salaja ärapeetud paganausu ohvripidu ja rahva hingeelu kirjeldatakse.“

Kahjuks pole aga selle võluva ballaadi õnnestunud elevuse looja mitte J. Bergmann, vaid saksa luuletaja Emanuel Geibel, sest „Taara pidud taga selja“ on loodud selle saksa autori nooreatoodangusse kuuluva „Zigeunerleben'i“ eeskujul ja on paiguti veel lähem originaalile kui Anna Haava tõlge „Mustlaste elu“, kuigi särasilmalised, kähharjuukselised mustlased on asendatud B. ballaadis kustunud silmadega kahvatute orjadega.

Võrdluseks olgu kõrvutatud siin Geibeli „Zigeunerleben'i“ ja Bergmanni „Taara pidud taga selja“ tüüpilisemad salmid:

I salm Geibelil:

Im Schatten des Waldes, im Buchengezweig,
Da regt sich's und raschelt's und flüstert zugleich;
Es flackern die Flammen, es gauckelt der Schein
Um bunte Gestalten, um Laub und Gestein.

I salm Bergmannil:

Hiis haljendab, tammikus tuhiseb tuul,
Sees kihab ja kahab ja sosistab huul.
Näe, tuluke tõuseb ja lainetab leek
Ning leegissa rehitseb roostetand mõök.

Nagu selle esimese salmi osundist nähtub, on siin tegemist kaunis täpsa tõlkega. Muudetud on vaid üksikasjad, mis ei sobi meie loodusega („Buchengezweig“ asendatud tammikuga) või autori süžeeaga.

Teises salmis tutvustavad meid mõlemad autorid oma tegelastega ja nende minevikuga:

II s. Geibelil:

Das ist der Zigeuner bewegliche Schaar,
Mit blitzendem Aug' und mit wellendem Haar,
Gesäugt an des Niles geheiligter Flut,
Gebräunt von Hispaniens südlicher Glut.

II s. Bergmannil:

See on ju ohverdav orjade parv,
Silm kustund ja kahvatand põskede karv.
Neil turja on tuimestand rüütlite roosk,
Käed, jaladki uimestand armetu jooks.

Esimeses reas leiame Bergmannil „ohverdav orjade parv“ pro „der Zigeuner bewegliche Schaar“. Teises reas asendab B. Geibeli mustlaste välimuse kirjeldise vastavalt orjade kirjeldisega (ei sobi ju orjadele välkuvad silmad ja kähärjuuksed!). Lahkuminevad on 3. ja 4. rida, mis kõnelevad mõlema rahva minevikust ja ei võigi olla seepärast teineteise sarnased.

Kolmas salm on kogu luuletisest kõige lahkuminevam: Geibel kirjeldab mustlaste tüüpilist laagripilti, B. kujutab ohverdamisstseeni. Ent mõjust pole vist seegi salm vaba: kuna G. laseb mustlasnaisi valmistada ja serveerida sööki-jooki, ei jäta B-gi oma orje palukesita, mille jagajaina esinevad targad (ohverdamikomme, millest nende ridade kirjutaja midagi pole kuulnud).

Ühise kava järele on kirjutatud ka neljas, viies, kuues salm (viies salm näiteks kujutab mõlemail noorsoo õist tantsu, kuues sellele järgnevat und ja unenägu).

Mõlemad ballaadid lõpevad seitsmenda salmiga:

VII s. Geibelil:

Doch wie nun im Osten der Morgen erwacht,
Verlöschen die schönen Gebilde der Nacht;
Laut scharret das Maultier bei Tagesbeginn,
Fort ziehn die Gestalten. — Wer sagt dir, wohin?

VII s. Bergmannil:

Kui tuhiseb tammikus hommikutuul,
On lõppenud orjade öösine luul.
„Maast üles! maast üles! Ju otsas on öö!“
Ju kurjustab kubjas ja tänitab töö.

Nagu eespool-toodust selgub, dokumenteerib ka lõpp sama nähist, mida kõik muu: Bergmann on oma „Taara pidud taga selja“ loonud Geibeli ballaadi „Zigeunerleben“ järele, paiguti tõlkides, paiguti muutes teksti, niipalju kui see muudetud süžee pärast hädava- vajalik, omandades Geibelilt ka välise vormi täielikul kujul, sest nii värsimõõdult, salmiehitiselt kui ka riimide liigilt ning paigutuselt vastab B. ballaad Geibeli omale: mõlemad on kirjutatud amfibrah- hides, omavad paarisriime ja ühist salmide kui ka salmiridade arvu.

M. Veiderman.

Mälestisi Eesti arhiivinduse alalt

küsimult Riigi Keskariiv 1).

Peab „arhiivindusele“ õige laiaulatuselise mõiste andma, et võiksin küsimisele midagi vastuseaolist leida.

* * *

*

Arhiivist — sisu, mitte nime poolest — sain esimest aimu poisikesena, olen sündinud 1868, oma isa, Kaarma köstri, kodus.

Isal oli kirjutuspult, täis laadikuid, laadikud täis haruldisi: osalt muuseumilisi, — merivaigust piibud, Rootsi rahad, kõuekidid; osalt arhiivilisi, — dokumendid, kirjad ja üle kõige poolpiibli pak- sune kirjutiste kogu, algus „Neäri kuus 1843“.

Naabruses oli see kogu tuttav „Kallase papa Suure-raama- tuna“, — siis oli meie keel nimelt veel nii vormirikas, et jaksas vahet teha „Kallase“ ja „kalda“ vahel.

---

1) Järgnevas avaldatavad mälestised on dr. O. Kallas'e poolt lahkelt saadetud Riigi Keskariivile viimase sellekohasel palvel. Riigi Keskariivi asutamise eelloo selgitamise mõttes on tarvilik jälgida enne Riigi Keskariivi asutamist eesti ringkondade poolt toimetatud tööd arhivaalide kogu- mise ja kaitse alal, mille kohta ülevaade ilmub mujal. O. Liiv.

Pühapäeval pärastlõunati lubati poisikesele, kui tal nädala pügalpulka just erilisi võlatäkkeid ei olnud lõigatud, kirjutuspuldi suhtes vabad käed. Ja oli õnn hea, siis istus isa seal juures, tõmbas oma pikavarrelist hõbevaskedega piipu ja andis seletusi.

Kõvasti tõusis isa mu silmade ees, kui teda laulust leidsin:

Kuule, juba koori pealt
Tõstab Kallas oma healt.

See oli umbes postipoogna-pikkune lugu, mille „Mustjala Masing“ oli luuletanud, „seesama, kes su piiblilood kirjutas“. Kaarmale seati uut õpetajat ametisse — või oli see õpetaja pulm? — ja Masing oli tulnud, „Mustjala mehe riided üll“ ja õnnesoovilaul taskus.

Ja veel kõrgemale seadis isa punasepitsatine dokument, ametialiselt kõstrist palju kaugemale, mingisugusesse müstilisse õhkkonda, nimelt et talle on antud Vaccinateur'i õigused. Kõstrist alla-poole langes isa aga jälle, kui talt kuulsin, et see Vaccinateur on ainult „rubipanija“, s. t. rõugepanija. Mõõda minnes öeldud: Ja seal tullakse ning soovitatakse eestikõlalisi nimesid; aga kas ei kõla kõigiti suurepärasemalt Vaccinateur Bartholomäus Pintschelli, kui mõni lihtne rõugepanija Pärt Hari?

„Suur-raamat“ oli tõeline teadmiste allikas. Selle „Head ja armsad maenitsused ehk Mõnnesuggused Õppetused“ pakkusid väga mitmekülgset lugemist, hakates vaimulikkude vaatlemistega, jätkates „mõnnede armsate juttudega“ ning maateaduslike kir-jeldistega ja lõpetades Trau-, Ledigkeits- jne. schein'ide vormulaa-ridega ning õpetustega, kuidas kõige paremat musta tinti teha ja hobuse hiirusid arstida. Seal vahel kõiksuguseid laulusid, ka ilmlikke: Joodikutele õpetuseks, Laulud Vene usu vastu, Saare-maa rahva elust; Laul Eestimaa meestele 1854, kaebusega, et inglismees

Rikub meie tööd ja vaevad,
Rõövib meie kauba laevad.

Laulude luuletajatena olid peale muude ära märgitud Muhu Freundlich, Peter Südda (Suure Tõllu autor) ja Mihkel Kallas.

Ning hindasid võrreldes isa „Rahharamatus“ 1842 nägin, et siis sai lestakaalu (30 tükki) 5 kop. eest ja lehm maksis 3 rbl. 10 kop., aga „nüüd on kõik nii kallis, et maksa lestakaalust juba oma 10 kop., ja ära sa lehmast alla 10 rbl. paku.“

Isa paberite hulgas oli hoiul ka venna Rudolphi saksakeelne vemmälvärsiline pikem lugulaul Tartu Saksa seminari elust (1868 ümber), olusid sagedasti kibeda huumoriga arvustav. Minu sümpaatia oli täielikult kostiliste pool, kui nad päeva kolm neid või-leibu boikoteerisid, mille rasvaollused kokku olid võetud võitonnisiisuurivate kostikohapidaja laste sõrmede vahelt.

Isa arhiiv täitis igatahes arhiivi nõudeid: viis ühendusse endise

eluga; näitas olusid intiimsemas valguses; andis kirjade kaudu nagu dokumendilist tõendust, et meil on sidemeid ka kodust kaugemale.

Ja tagajärjeks oli, et tõusis poisikeses lugupidamine ka kirjutatud sõna vastu ning tahtmine midagi „Papa Suure-raamatu“ taolist kokku seada. Ja kui 6-aastaselt esimese kirja sain, siis panin oma tulevase kirjutusplandi jaoks selle kirja kõrvale ja ka muudki.

* * *

Järgmine kokkupuutumine arhiiviga, juba nimegi poolest, oli Eesti Üliõpilaste Seltsis 1887. Arhiivi pandi hoiule Seltsi kirjavarde. Ja et EÜS teatud aeg meie kultuurilise keskkoha aset täitis, siis leidub seal vist üht ja teist, millel tähtsust väljaspoolgi Seltsi kitsamat tegevust.

Arhiivis hoiti alal ka nende kõnede käsikirjad, mis Seltsi liikmed olid kohustatud pidama ehk vähemalt kokku seadma: (Toomad ütlesid: ehk kokku seada laskma). Mäletasin, kõneteemat otsides, et Kaarma kiriku kirjutustoa kapis mingisuguseid aruandeid olin näinud, kui palju teatud külades mõnekümne aasta eest lugeda ja kirjutada oskajaid leidis, kui palju aabitsaid, katekismusi, piibleid ja muid raamatuid. Nende teadete abil oleks ehk võinud kõnekorrast pääseda. Lähemal järeleküsimisel aga kuulsin, et need statistikad vana paberina ära olid antud. Nii olid mult kõneained läinud ja jäi tunne, et küll oleks mõnus, kui kuskil sarnast, meie minevikku käsitlevat materjali alal hoitaks, — sealt saaks ehk kõnede ja kirjutiste jaoks aineid.

Aga — kes seda teeks? Eesti Kirjameeste Selts riidles; õpetatud Eesti Seltsil ei olnud huvi säärase „rahvuslikkude“ ettevõtete kohta; Eesti Üliõpilaste Selts oli kinni raamatute korjamisega. Veel 1891 kirjutasin oma Päevikusse „Desideriate“ alla, et peale raamatute peaks EÜS-i arhiivi jaoks korjatama eesti kirjanikkude elulugusid ja päevapilte, kuid ei usaldanud asja veel ette tuua, „et Seltsile väga palju tööd korruga kaela ei langeks“. (Isiklikult olin korjanud peale 1000 raamatunime ja ka kirjanikkude elulugusid; need olid määratud „Täieliku eesti raamatute nimekirja“ jaoks, kuid arhiiv sai nemdegi saatuseks.)

Enam usaldust oli V. Reiman'il, kui ta 6. XI 1891 EÜS-i konvendile ette pani, peaks püüdma korjata kirjanikkude pilte ja käekirju (autograafe). Ettepanek leidis poolehoidu ja — vist sellega oli teadlik algus tehtud eesti kultuurilooliste sugemete korjamisele, kui see vahest juba varemalt Eesti Kirjameeste Seltsis ei olnud sündinud, mis mul teadmata ¹⁾.

¹⁾ Eesti Kirjameeste Selts on küll kogunud üksikuid dokumente ja käekirju, peamiselt 18. ja 19. sajandist, kuid see kogumine oli täiesti juhuiline, ilma igasuguse kavakindluseta. Seltsi tegevuse lõppemisel leidis raamatukogus vaid väheseid arhivaale ja needki enamasti ilma suurema vää-

Umbes veerandsada aastat hiljemini, kui enamlased „Postimeest“ käisid külastamas, mäletasin seda kogu, mis siis juba Eesti Rahva Muuseumis aset oli leidnud, ja viisin sinna laia palitu hõlma all „Postimehe“ trükikojast uut lisandit, — raamatute käsikirju. Olin läbi udu midagi kuulnud grafoloogiast ja arvasin, parem lähevad käsikirjad ERM-sse grafoloogidele materjaliks kui enamlastele laialiloopimiseks „Postimehe“ ruumides.

* * *

Sellega olengi „Postimehesse“ jõudnud, kus aastat 15 ka „arhivaariuse“ ametit pidasin.

Kui 1903 Peterburist Tartu asudes ja „Postimehe“ liikmeks saades peatoimetajat, kelle troon aset oli raekoja keldris, masina-ruumi rõdul laudkambris, palusin mulle töö kätte juhatada, viitasta — parema käega juhtkirja edasi kirjutades — pahema käe kerge liigutusega kirjade ja käsikirjade poole enese ja teiste toolide peal, all, kõrval, laudade, kastide peal, all, kõrval, iseäranis aga all: „Võiksid vastata, korraldada“ — ja sellega oli „Postimehe“ arhiiv ellu kutsutud ja ühtlasi minu lähem saatus ära määratud.

Kirjade, kirjutiste ühe osaga oli ilma minu töötagi asi igatahes juba korras: vastatud eri teedel ja ka meetodi järgi, et „kiri vastab ennast isegi ära, kui sa ta vastamata jätab“. Teistega ja uutega oli enam tegemist. Ning et nähtud vaev jäljeta ei kaoks ja antud vastuseid meeles ei pruugiks pidada, hakkasime „Postimehes“ väljasaadetavatest kirjadest laiemalt ära kirju võtma, — läbi niiske paberi, kuna masinal kirjutamine tundmata oli. Sellest „Postimehe“ pedantsusest sai mõneski teises äris põhjust üleolevale muigele.

Arhiivi korraldamisega aga oli mõnikord ettenägemata raskusi, sest et ootamata just neid kahte istet vaja võis olla, kuhu järjekorda olid pandud a) Kevade hõisked, b) Sügise ohked, — ja luule erisordid olid jällegi segamini ning proosatki oli laua nurgalt vahele langenud: Lehmade hinnad Luuguse laadal.

Kuid asi paranes uues korteris, Rüütli uulitsas, ja arhiiv saavutas oma paleuse: riivli, millel oli vist 50 erilatri. Saavutis oli nii tähtis, et arhivaarius ühes paleusriivliga a. 1905 päevapildistati (vt. pilt lk. 78).

Sel riivlil oli oma osa „Postimehe“ kirjasaatjate suhtes. Tuli kirjutisi, mis ilma armuta paberikorvi rändasid, ja nende põrmupõlve

tuseta. — Tähtsama töö nii dokumentide kui ka muude ajalooliste mälestiste kogumisel olid tolle ajani teinud balti saksa rindel õpetatud Eesti Selts Tartus (asut. 1838) ning Eestimaa Kirjanduse Selts Tallinnas (asut. 1842) ja üksikud teised provintsilinnade ajaloo ning muististe uurimise seltsid; kogutud väärtusliku materjali üldiseloom oli aga teine, kui seda hiljemini eesti rahva ajaloo uurimise seisukohalt toimetatud kogumistöö tulemusena näeme Eesti Kirjanduse Seltsi ja Eesti Rahva Muuseumi käsi-kirjade kogudes.

O. L.

olemise ainsaks jäljeks jäi kirjavastus, et „Suurepäraline, aga jne.“ Teised kirjutised, kus vähegi lootust, pandi riiulile ootama — „materjaliks“. Ja kui pöörduda pöristas — ütleme, et suvel oli toimetus kokku kuivanud ehk aga tsonori harilikkudest suuremate kärpimiste

Dr. O. Kallas „Postimehe“ arhiivihoidjana a. 1905 paleusriiuli ees.

täitmisel kasvas lugupidamine kõrvalepandud käsikirjadest, siis ka-
hanes arhiivi tagavara ja kesksuvelgi võis ilmuda mõni jõulujutt,
„kui ta aga muidu kõlbulik on“. (Lähemad seletused valiku kohta
järgnesid ju vahest alles peatoimetaja kojutulekuga.)

Aga riiulitel ootas ka muud kui jõulujuttusid. Sinna pandi kõrvale sedagi, mis antud tingimustes „keelatu“ hulka käis: kirjeldisi meie agraaroludest ja muudest jumalale vähem meelepärastest kodumaa oludest; soldatite kirju Jaapani ja muude sõjavääljade vilestustest; teateid karistussalkade tegevusest jne. jne.

* *
*

Kuhu need kirjad ja käsikirjad praegu on jõudnud, ei ole mul teada. Loodan, et nad on rahusadamas, ERM-i eriarhiivides¹⁾. Minu viimane mälestus neist on, et neid enamlaste eest siia-sinna tassisin, eriti edasi-tagasi Eesti Rahva Muuseumi ja „Postimehe“ vahel. Seal oli läbi kahe õue nii mõnus ühendus, kaugel maailma kärast.

Ja umbes sedasama tuli korrata Saksa okupatsiooni aegu. Siis ei olnud ka ERM enam erapooletuks kohaks. Oli ju sealt leitud ja kardetava sõjavarustisena ära viidud näit. kõiksuguseid noa-aegseid püssiloksisid, et ei ütleks vibupüsse. Saime need tagasi — kõnelen nüüd juba ERM-is liikudes —, kuid lukud, sedagi luksust leidus mõnel püssil, olid ära võetud ja nende eest saime eraldi maksta soldatitele, kes neid meile „hõlma alt“ pakkusid.

Niisama „hõlma alt“ pakuti meile arhiivide osasid, olid need siis pärit meie maa kantseleidest ehk aga Saksa okupatsiooni omadest.

Arhivaale otsime sel ajal Tartu turultki, kuid pean ütleva, et seal pidi hinnast sagedasti maha kaupleva, — meie inimestel ju see halb etteküsimis-komme man. Okupatsioonimeestega oli asi teine, hinnad täpsad ja kindlad: „Iga meie salakuulaja nimi, kes Teie hulgas teotseb, maksab nii-nii palju; und zahlen Sie 800 Mark mehr, dann werden wir Ihnen auch die zugehörigen Photographien liefern.“

* *
*

Eesti Rahva Muuseum seadis enesele ülesandeks ka arhivaalide korjamise. Mis ta sel alal on jõudnud teha, sissepoole ja väljapoole, ja mis ta on pidanud tegemata jätma, sellest kõnelevad Muuseumi protokollid kindlamalt kui minu mälestus.

ERM-i kogemused enamlaste ja Saksa okupatsiooni aegu andsid põhjendusi, kui ma „Eesti Akadeemilise Ühingu“ nimel, kes arhiiviküsimuses ERM-ga kokku töötas, 17. XI 1918 „Eesti Ajuti-sele Valitsusele“ ettepaneku tegin, Eesti riigi muinasasjade korraldamiseks kutsutagu elule suuremate õigustega ametikoht, „Muinusministeerium“.

---

¹⁾ „Postimehe“ arhiiv asub praegu oma vanemas osas Eesti Rahva Muuseumi Arhiivraamatukogus. O. L.

Selle mõjupiirkonda käigu peale muu ka „Ajaloolised kirjako-
gud, arhiivid, s. t. dokumentide kogud, mida igapäevases, prakti-
ses elus enam vaja ei ole, (viimased hoitaks muidugi sellekohastes
ametiasutistes). Üks esimestest ülesannetest oleks Eesti riigi
kirjakogu asutamine“.

Ja ühe põhjendusena, miks ellukutsutav ametikoht võimalikult
iseseisev peaks olema, leian, et selle ametikoha „asjaajamine peab
sagedasti väga rutulik olema, kui midagi tahad päästa. Näit. on
viimasel ajal tuhandate puudade kaupa meie ajaloolisi doku-
menta — p. m. Liivimaa kubeneri ja Balti kindralkubeneri arhi-
videst — kadunud: nii kaua, kui ERM, kes nende dokumentide
päästmiseks sammusid astus, ennast viimase instantsini läbi oli
jõudnud võidelda, olid dokumendid hävitatud“.

* * *

Lõpetan mõtetega, millega katsusin põhjendada „Muinsusmi-
nisteeriumi“ ellukutsumist ja mis olid tõukejõuks ERM-le raama-
tute, rahvateaduslikkude sugemete, arhivaalide korjamisel:

Meie rahva ja maa ajalugu, see sõna kõige laiemas ulatuses
mõistetud, saagu endale kindel alus minevikus. Nii õpime iseen-
nast tundma. Ja äratehtud tööst kasvab põhi, mille peale edasi
ehitada.

London, 6. I 1932.

O. Kallas.

Lisa.

Dr. O. Kallas'e esitis Eesti Akadeemilise Ühingu nimel Ajutisele Valit-
susele Eesti keskraamatukogude, arhiivide ja muuseumide asutamise suhtes.
17. novembril 1918. a. Toodud mustandi järgi muutmata kujul.

Eesti ajutisele valitsusele.

Eesti Akademiilise Ühingu ettepanek.

Eesti Akademiiline Ühing Tartus teeb Eesti ajutisele valitsusele eelnõu
valmistamiseks ja vastavale seaduseandvale instantsile harutamise ja kinni-
tamise jaoks edasiandmiseks järgmise ettepaneku: Kutsutagu ellu
uus ministerium, muinsusministerium, ehk vähemalt
ministeriumi õigustega ametikoht, kellel ülesandeks
oleks Eesti riigi muinsuste asja korraldamine.

I Lähem põhjendus ja seletus: Meil kui tõusjal, „aja-
loota“ rahval, kes vast nüüd hakkab oma kodumaa peremeheks saama, on
hingeliselt tähtis rahva peremeheliku iseteadvuse kasvatamise mõttes, mis
ka rahva praktilise, majanduslise elu üheks hooandjaks võib olla, et meie
rahva ja maa ajalugu, see sõna kõige laiemas ulatuses mõistetud, oma kindla
aluse minevikus saaks ja et rahva loovast olevikust kindlad andmed alal
hoitaks tuleviku põlvede jaoks.

Meil, kui Eestimaa rahval, on kohus seda suurt rahvusvahelist kul-
turakapitali, kust meie oleme ammutanud ja nüüd veel enamgi loodame am-
mutada, ka omalt poolt rikastada, (uut oleks meil kõige päält pakkuda sel-
lest mis meile ja meie maale iseloomustav ja omapärane), kas ainult selle-
kohaseid andmeid alguskujul ehk, kui jõuame, läbitöötatult. Nimetatud and-
mete kõige otstarbekohasemaks korjamiseks ja alalhoidmiseks on vaja, et
nende kaitse ühe riiklise asutuse kätte, muinasministeriumi kätte, koondataks.

Ministeriumi ülesanne oleks asja korraldavaid seadusi välja töötada, sellekohaseid asutusi elule kutsuda ja erainimeste ning eraseltside siia puutuvat tööd edendada.

II Ministeriumi mõju piirkonda kuuluksid suurtes joontes:

a) ajaloolised kirjakogud, arhiivid, s. t. dokumentide kogud, mida igapäevases, praktilises elus enam vaja ei ole (viimased hoitaks muidugi sellekohastes ametiasutustes). Üks esimestest ülesannetest oleks Eesti riigi kirjakogu asutamine.

b) Arhiv- raamatukogud, s. t. võimalikult täielikud niisuguste trükitööde kogud, mis meie maal ilmunud ehk kuidagi meie maad ja rahvast puutuvad. Need kogud oleksid pääasjalikult trükitööde alalhoidmiseks ja teadusliku uurimise jaoks arvatud, kuna praktilise tähendusega raamatukogud (rahvaraamatukogud, teaduste eriharude raamatukogud jne. teiste ministeriumite alla käiksid.)

c) Museumid, kõige päält teadusliku otstarbega museumid: arholoogilised, rahvateaduslised, (ühes n. n. vabaõhumuseumitega) kulturaloogilised; edasi loodusteaduslised (siia ka zoologia ja botanika aiad arvatud), millel ülesandeks oleksid vähemalt meie maa kivi-, taime ja loomariigist võimalikult täielikku pilti anda. Kuhu praktilise otstarbega museumid (oskuslised, kasvatusteaduslised, põllumajanduslised jne.) peaksid kuuluma, kas sellekohaste ministeriumite alla, või aga muinasministeriumi piirkonda, peaks veel selguma. Vast on siin mingisugune jaotus kõige otstarbekohasem.

d) Museumitega ühenduses olgu tähendatud, et muinasministeriumi alla peaks käima ja igatahes riigiseadustega peaks olema korraldatud arholoogiliste asjade maast kaevamine, niisama ajaloolise ja kunstilise väärtusega asjade ja nende kogude üle riigi piiride viimine, mida lähemas tulevikus iseäranis karta on.

e) Ajaloolised ehitused, varemed, mälestusmärgid, ka kirikud, nii kaugele kui neil ajalooliste museumite iseloom on.

f) Kodumaa iseloomustavad maakohad, (puud, kivid, kosed jne.) mis väärt on, et neid hävitamise eest hoitaks.

III Pääpõhjused, miks loodav asutus iseseisev („ministerium“) peaks olema:

a) Asi on sel kujul meil võõras. Uus asutus peaks palju loovat ja põhjanevat korraldusetööd tegema; see käib seda jõudsamini, mida vähem instantsisid töötajate eriteadlaste ja lõpuotsusi andva valitsuse vahel on.

b) Asjaajamine peab sagedasti väga rutulik olema, kui midagi tahad päästa. (Näit. on viimasel ajal tuhandate puudade kaupa meie ajaloolisi dokumenta — p. m. Liivimaa kubeneri ja Balti kindralkubeneri arhividest — kadunud: Nii kaua kui Eesti Rahva Museum, kes nende dokumentide päästmiseks sammusid astus, ennast viimase instantsini läbi oli jõudnud võidelda, olid dokumendid hävitatud).

c) Uus ministerium ei kuulu oma tegevuse iseloomu poolest ühegi oleva ministeriumi piirkonda, vaid ühendab neid kõiki oma erialal. Kõige enam võiks vast mõelda haridusministeriumi pääle; kuid sel on omad otsekohesed ülesanded rahva harimise põllul, mis ise palju tööd nõuavad ja muinasministeriumi tegevust ei laseks areneda. Ka on Soomes, kus sarnane asutus, kui meie ettepannud muinasministerium peab olema, haridusministeriumi (kirikollisiasiat“) toimekonnana töötab, praktilised kogemused näidanud, et lahutuse puhul mõlemad võivad ja käib püüdmine seda lahutust teostada.

T ä h. Tarbekorral oleks E. Akademiilise Ühingu asemik valmis Eesti ajutisele valitsusele ehk kellele tema käseb asjast suusõnalist seletust andma.

Eesti Akademiilise Ühingu ülesandel

Oskar Kallas.

Tartus 17. XI 1918.

Eesti rahvuslik meelsus, poliitilised erakonnad ja ajakirjandus Vene ametlikul valgustusel.

1905. a. rahvaliidumise karmi mahasurumisega ei kustunud järgnevat aastat siiski täielikult revolutsiooniline tegevus, kuigi see nüüd oli asetatud raskeisse tingimustesse. Tallinnas ja Tartus ilmuvad parajusmeelsed ja radikaalsemad ajalehed, millele abiks oli ka välismaal ilmuv eestikeelne ajakirjandus, suutsid rahvast ärkvel hoida loodetavaiks eelseisvaiks sündmusiks, põrandaalune organisatsioon oli veel võrdlemisi teguvõimas, veel oli lootusi omavalitsusliikude reformide läbiviimiseks Ajutise Balti kindralkuberner juures teotseva nõukogu kaudu. Kõik see sundis omalt poolt ka Balti järelevalve-asutisi tähelepanelikkusele ja reageerima enamasti valjusega rahva õigustatud soovidele. Kuidas järelevalvet teostati, seda tõendavad meile alalhoidunud dokumendid ametiasutiste arhiivides. 1905. ja järgnevate aastate rahvaliidumise ning selle mahasurumise ajaloo kirjutamiseks on meil säilinud hulk esmajärgulise väärtusega arhiivianestikke. Tallinna, Tartu ja teiste linnade ning maakondade politseide arhiivid, Eestimaa rüütelkonna, Eesti- ja Liivimaa kubermanguvalitsuste, žandarmeeria, kohtute ja mitmed muud arhiivid pakuvad ainestikke, mille najal oleks võimalik üksikasjalisemalt koostada ülevaade kogu liikumisest.

Järgnevas on tahetud valgustada kahe dokumendi tõlke kaudu aega, kus revolutsioonilise liikumise ägedamad puhangud olid juba maha surutud. Kuid selgi ajal jälgiti vastavate ametiasutiste poolt igakülgset rahva isetegevust. Eriti valjult teostati kontrolli ajakirjanduse üle, hinnates seda täiesti õieti rahva eneseavalduse ühe tähtsama vormina ja arvestades selle suurt mõju rahvale ta poliitilise ilmavaate kujundamisel. Ajakirjanduse kontrollimisel ühinesid koostööks tšensorid, politsei ja žandarmeeria kui ka teised maa administratiivsed ametikohad. — Avaldatavad dokumendid iseloomustavad Vene ametiasutiste suhtumist eesti rahva meelsusse ja ajakirjandusse. Seejuures äratav tähelepanu see allakriipsutatult sõbralik suhtumine A. Grenzstein'i poolt esitatud vaateisse ning nende õigustamine, mis oli Vene ametlikult seisukohalt täiesti mõistetav ja mis on Vene ametiasutiste poolt enamasti alati avalikuks tulnudki Grenzsteini suhtes. Lähemalt käsitleb seda Fr. Tuglas oma töös „Ado Grenzsteini lahkumine“, 1926 Tartus, kus selgitatakse ka Jõgeveri osa.

Viljandi kriisiülevaade veendumus, et siin maal ei saa täielikku rahu enne kätte, kui pole rahuldatus rahva ootused majanduslike ja õiguslike reformide suhtes, oli ainult ametnikkude vähemiku seisukoht. Kirjale lisana paigutatud ülevaade sarnaseid eesti rahvusliku meelsuse ja ajakirjanduse kohta

käivaid üldisi aruandeid on omal ajal valmistatud mitmeid teisigi; osa neist on kaotsi läinud, osa haarab teisi ajastuid. Siin esitatud hinnang, mis avaldatud eesti ajakirjanduse kohta vene ametnikult, on koostatud nähtavasti ühe eestlasest informaatori poolt, kes eesti ajakirjandust tähelepanelikult on jälginud ja seda oma vaateprismast sõelunud.

Venekeelne kiri ja selle samakeelne lisa asuvad Riigi Keskarhiivis, Liivimaa sandarmivalitsuse arhiivi veel lähemalt korraldamata vähemas osas.

O. Liiv.

Viljandi
kreisi ülem.

28. juunil 1907. aastal.

Viljandi 1.

№ 211.

Täiesti salajane.

Liivimaa kubermangu sandarmivalitsuse

Ülemale.

Viimaseil aastail on lihtrahva keskel, tänu kaasaegseile sündmusile, ilmnenud rohkem arusaavat suhtumist ühiskondliku elu kõigisse eluavaldu-sisse ja oma õiguste tundmisse, kuid siiski ei ole see veel niivõrt iseseisev ega massides veel niipalju arenenud, et selgitada kurjakavatsevate isikute plaanide õiget mõistet ja mitte anduda pahempoolse ajakirjanduse agitatsiooni mõjule. Selle tõttu kasustas kohalik eesti elanikkond, asetades suuri lootusi teise kokkukutse Riigiduumale ja oodates temalt enesele igasugust head, valimistel kogu jõu saksa elemendi eemalhoidmiseks, ja alla surudes oma arvukusega saksa partei, viis tõepoolest läbi oma kandidaadi. Haarates ajalehti ja põnevalt kuulates äärmiste pahempoolsete revolutsioonilisi kõnesid, uskus rahvas tingimatult kõike ja sellepärast langes valitsuse prestiiž tema arusaamistes. Lugeses mõisnikku oma igivaenlaseks ning orjastajaks ja ette maitstes oma juubeldamist ta üle, oli rahvas väga lõõdud Duuma laialisaatmisest.

Nüüd peale kolmanda Riigiduuma valimiste korralduse väljakuulutamist, mille alusel on talurahva õigused piiratud ja järjelikult tema võitlus saksa partei vastu raskenenud, on märgata väga surutud meeleolu eesti intelligenti keskel. Kuigi väliselt näib kõik rahulik olevat, kostavad siiski pahandunud hääled selle üle, et olukorra peremeheks saab jälle mõisnik ja et talurahva huvide kaitse Dumas saab olema sakslaste kätes.

Praegusel silmapilgul on raske määrata, missugune partei saab ülekaalu — parajusmeeine või Tallinna revolutsiooniline. Kuigi maarahva intelligenti hulgast isikute arvamistel ja veendumusel kõik šansid olevat nagu parajusmeelse partei poolt ja Tallinna sotsialistlik partei ühelgi tingimusel mingit edu Viljandi kreisis ei saavuta, tuleb siiski silmas pidada, et see arvamine on ainult üksikute isikute arutlemiste vili, võib olla ka kogu niisuguse avameelne, ning et asjade õiget seisundit varjatakse hoolega, sest rahva keskel leidub tõesti massiliselt rahulolematuid. Arvestades seda asjaolu peab tunnistama, et seda võivad suure eduga kasustada revolutsioonilised parteid, ja seda enam veel, et parajusmeelsete partei, nii linnas kui maal, üksikute eesti intelligentide seast isikute auahnuse tõttu kuidagi ei suuda liituda, sest igaüks neist soovib juhtida ega ole nõus teisejärguliste alluvate osadega. Siit tekib igavene tüli, mis on väga kasuks revolutsionääridele, kes suunavad oma agitatsiooni Viljandi kreisi kaheft poolt — Tartust ja Tallinnast.

Viimasel ajal oleks revolutsiooniline tegevus kreisis siiski nagu soikunud, vähemalt aprilli lõpust peale ei ole ilmne agitatsiooni ega proklamatsioonide levitamise juhtumeid. Nähtavasti on väliselt kõik rahulik; sel-

lele aitavad palju kaasa politsei energilise tegevuse ja sõjaväesalga kohalolu, kuid ikkagi võib veendumusega öelda, et see rahunemine on ainult näiv, sest peab tunnistama, et ilma majanduslikus ja õiguslikus suhtes reformide läbiviimiseta sellel maal ei saa kätte täielikku ning tõesti kestvat rahu. Selles mõttes omab maarahvas suurt lootust Ajutise Balti Kindral-kuberneri juhtimisel peetava eelseisva Kubermangu Nõutlemise tulemuste suhtes, oodates sellelt mõõdapäsemate reformide ettevalmistamist, kuigi esialgne nõupidamine ei täitnud talurahva ootusi. Kardetakse ainult, et eelseisval Nõutlemisel saab saksa element võitva enamuse.

Mis puutub vabrikute töölisesse, siis suuri vabrikuid ja tehaseid kreisis ei ole, teisejärgulisi kõigest kolm: tuletikutehas ja masinaehitamise-vabrik Viljandis ning Rõika-Meleski peeglivabrik Võisiku vallas.

Nende ettevõtete tööliste (nende arv on õige vähene) meeoleolu pärast ei tarvitse veel mures olla.

Ülalmainitu esitan Teie Kõrgeaususele, arvates kohaseks pildi täiuslikkuse mõttes lisada lühida ülevaate rahvuslikust liikumisest.

Kreisiülem N. F o m i n.

Eesti rahvuslik enesetundmine ja rahvuslik liikumine oli esile kutsutud ja sihitud ainult saksa kultuuri vastu.

Teistel orjastatud rahvail nagu lääneslaavlastel: horvaatidel, tšehhidel oli rahvuslik liikumine uuestisünniajaks [возрождение] rikkalikkude ajalooliste mälestuste alusel, siin eestlaste juures võiks seda liikumist nimetada ärkamisajaks [зарождение], sest sel rahval puudus omapära, oma iseseisev minevik.

Liikumise esimeseks koldeks oli Eesti Kirjameeste Selts, asutatud 36 aastat tagasi (1869. a.) eesti haritud noorsoo poolt. Selle liikumise eesotsas seisid: ajalehe „Sakala“ (Viljandis) endine toimetaja Jakobson, Tartu ülikooli professor Veske, Kunstide-akadeemia professor Köler, õpetaja Hurt (Peterburis), Grenzstein j. t.

Tekkisid unistused iseseisvast eesti kirjandusest, eestikeelsest kooliharidusest, ülikooli kaasa arvatud, eestikeelsest asjaajamisest administratiivseis asutisist ning kohtumõistmisest jne. Selts seadis enesele ülesandeks rahvaluule-toodete kogumise ja väljaandmise, eesti keele kirjandusliku silumise ja rahvale kasulikkude raamatute avaldamise. Palavikliku elavusega asus selts oma ülesannete teostamisele: avaldati õpperaamatuid, sõnastikke, mõned lugemisraamatud jne.

Varsti aga jagunes see selts kahte parteisse, üks niinimetatud pastori-partei, eesotsas pastor Hurtiga, Grenzsteiniga ja teistega, pidi lahkuma sellest seltsist, teist, juhivat Jakobsoni poolt, hakati kutsuma „noor-eestlaste“ parteiks. Jakobsoni ja Hurti vahel algas võitlus, mis lõppes pastori-partei täieliku kaotusega (1878. a.).

Jakobsoni katsed, saavutada kokkulepet liberaalse aadli partei ja noor-eestlaste vahel ja võimaldada talurahvale õiguse osa võtta maapäevast, jäid tagajärjeta. Peale selle pöördus ta valitsusvõimu poole, valides õige sihi märgitud eesmärgile, kuid ta tegi suure vea, lubades nõutada eestikeelse õppekeelele eesti reaalgümnaasiumi asutamise, ja lootuses nende lubaduste teostamisele kõrvaldati pastori-partei eesti rahvusliku liikumise juhtimiselt. Aga sel ajal, kui noor-eestlased raugemata töötasid, insinöörisid baltlased mitte vähem väsimatult nende üle Vene valitsusele, püüdes kõigiti tekitada selle kahtlust, kuna nad ise etendasid poliitilist opositsiooni. Näidates valitsusele, et eesti rahvuslikud püüded on halduslikule ning ühiskondlikule korrale kardetavad, baltlased teiselt poolt mitte üksi ei naernud noor-eestlaste üle, vaid surusid neid ka igal viisil ja tegid neile liiga. (Jakobson, valitsuse ees laimatud, kaotas 8 kuuks lehe väljaandmise õiguse ja oleks pandud peaaegu vangi; professor Veske viidi samade laimaduste tõttu üle teise ülikoofi.)

Jakobsoni ja professorite Veske ning Köleri jõupingutuste kaudu said eestlaste kurb seisukord ja nende kaebed arusaadavaks vene seltskonnale ja jõudsid mitmel korral Keisri ette; selle tulemuseks oli senaatorirevisjoni määramine.

1882. a. suri Jakobson, professor Veske, kes soovis saada selle partei juhiks, viidi üle Kaasanisse. Tema asemele tulid harimatud ning andetud inimesed, kelle keskel olid ka õige kahtlased isikud, kelle süü läbi noor-eestlaste partei jõudis täielikku segadusse. Osa Jakobsoni poolehoidjaist ühines pastor Hurti parteiga, teised aga loobusid mõne aasta pärast täiesti seltskondlikust tegevusest. Senaatorirevisjon 1882. ja 1883. aastal kutsus esile eestlaste sügava patriootilise vaimustuse. Järgnenud reformid võeti lihtrahva poolt elava rõõmuga vastu.

Varsti aga hakkasid ilmuma reformidele vaenlike jõudude teod. Aadel ja saksa luteri usu vaimulikud panid tegevusse kogu oma mõju, et esiteks kallutada endi poole pastor Hurda parteid ja teiseks avaldada soovitud mõju maa poliitiliselt arenematule talurahvale.

Rahva seas hakati salaja levitama, et venelased on tema vastased, kes hävitavad ta perekonna, ta isamaa, kes taga kiusavad ta emakeelt ja pühadust — luteri usku; eestlaste poolt õpitud iga vene sõna on samm haa poole, kardetagu vene keelt ja õigeusku, hoitagu eemale vene koolidest jne.

Peale selle, kui pastor Hurti partei ühines saksa parteiga eesmärgiga, et alal hoida [sel] maal saksa mõju, lahkus Grenzstein selle partei poolehoidjaskonnast ja tema ümber tekkis „vene rahva sõprade“ ring.

Rahva seas levitatavate väär-arusaamiste vastu astus välja Grenzstein oma ajalehes „Olevik“ 1897. a. lõpul, avaldades õige olundi selgitamiseks terve rea artikleid. Ta toonitas energiliselt mõtet, et eestlastel üldse ei maksa teotseda poliitiliste küsimustega, vaid nad jätku see asi vene rahvale ja katsugu viimasele läheneda, kartmata isegi lõplikku kokkusulamist temaga. „Olevik“ paljastas avalikult sakslaste ja saksastunute krossiväärseid huve, selgitas „eesti-saksa“ sõpruse olu, heategijate sihte, kes soovisid juhtida „vähemat venda“, ja näitas, et omakasupüüdlikkudel, oma majanduslike arvestustes tardunud baltlastelt ei või eestlased midagi oodata.

Ajaleht seletas lugejatele, et lühinägelikkude eesti juhtide poolt praktiseeritav rahva hirmutamise venestamisega — on tühi väljamõeldis, tõendades, et vene keele õppimine võib eestlasile ainult kasu tuua, sest ta viib neid haridusele ja kergendab läbikäimist teiste rahvastega, et väikesel rahval ei tule püüda võimatusele, s. o. iseseisva kultuuri loomisele, et ajalugu näitab kujukalt, et väikesed rahvad ei suuda seda saavutada ja nende kultuur lahtub suurte rahvaste võimsas kultuuris.

Tõnisson esines „Postimehes“ ajalehe „Oleviku“ suuna ägeda vaenlasena. Muu ajakirjandus, toetatud kohalikust tšensoriga, järgnes „Postimehe“ eeskujule, nimetas Grenzsteini oma rahva äraandjaks ja valitsuse poolt äraostetud isikuks.

Kõik Grenzsteini katsed kummutada ja valgustada talle omistatud arvamusi ning mõtteid [ja] kasustajate poolt moonutatud artiklite katkendeid, osutusid asjatuiks, sest tšensor Jõgever ei lubanud talle seda. Olles heatahtlik Tõnissonile aetas tšensor Jõgever „Oleviku“ igasuguste piiramuste alla.

Vene tšensori õige politika sel piirimaal seisab nimelt meile sõbraliku eesti ajakirjanduse arendamises ja selle viimase kaitsemises kõikide talle seaduse kaudu antud vahenditega.

Kohaliku tšensori tegevus oli aga täiesti vastupidine ülalseatud printsiibile. Eesti korporatsiooni „Filiensis'e“ liikmena oli tšensor Jõgever kohustatud ükskõik mis tingimusel kaitsma oma kolleegi Tõnissoni, kuid see kaitsmine pidi möödapääsematult viima kollisiooni ta teenistusekohusega.

Valitsus ei tulnud Grenzsteinile õigel ajal appi, ja kuigi tšensor Jõgever vallandati, oli juba hilja, — Grenzstein oli sunnitud jätma oma kasu-

liku tegevuse ja müüma oma ajalehe kellelegi Koppel'ile, kes ostis „Oleviku“ majanduslike tulude huvides.

Peale võitu Grenzsteini üle muutis Tõnisson järsult oma poliitikat, pöördus sakslastest ja andus eesti rahvuslikele püüdeile.

Niiviisi lõpetas ainuke meile sõbralik häälekandja „Olevik“ oma olemise ja kõik kohaliku eesti trükisõna häälekandjad, Tõnissoniga eesotsas, osutused vaenlikeks Vene politikale sel maal.

Sel ajal aga hakkas Tõnisson, tänu tsensoori lubamisele, pea igapäev tendentslikult kirjutama Soome asjadest oma ajalehes „Postimees“. Faktide süstemaatilise rõhutamisega ja sündmuste moonutamisega sisendas ta oma lugejaisse arvamuse sellest, nagu rüüstaks Vene valitsus oma tegevusega Soomet. Pea igas lehe numbris leidis teateid valitsuse poolt tagakiusamistest, millele harilikult järgnes märkus soomlaste arvust, kes maha jätvat oma armsa kodumaa, et otsida õnne võõrsilt. Samal viisil ilmusid selles lehes avarad kirjeldused Soome demonstratsioonide ja isamaaliste pidustuste üle, teated välismaalaste kaasatundvast suhtumisest soomlaste saatusesse, mõne asjaolu poolest silmapaistvate kirjanduslike teoste arvustused ja muud. — Algas eesti intelligentsi palverännak Soome; seal olid nad põllumajanduse-kursustel j. m., ja siis, kodumaale tagasi tulnud, olid nad rahvakoolide õpetajaiks, ajalehtede kaastööliseks j. m. Eestlasil tekkisid unistused „Suur-Soomest“. Soome muutus „Postimehe“ järgi nagu ettevalmistavaks praktiliseks kooliks eestlasile. Maa- ja linnaelanikkonna keskel hakati edukalt tegema kihutustööd, vaenlikku neile üldriiklikele leplikudele vaadetele ja seisukohtadele, millistest hoidis kinni hr. Grenzstein ajalehes „Olevik“.

Rahvuslik šovinism jõudis eestlaste keskel täielikule õitsele, kõik koosolekud, kus valitses „Postimehe“ suund, laulsid suure vaimustusega eesti rahvuslikku hümnit. Seesugune oli eesti ajakirjanduse olund ja ta mõju Vene asjade seisukorrale meie maal enne 1905. aasta 17. oktoobri manifesti.

Selleks ajaks eraldusid eriti oma tegevuse ja tähtsusega järgmised ajalehed, mida võiks jaotada kahte gruppi:

1. „Postimees“, Tõnissoni päevaleht, väljaantav Tartus.
  2. „Uus Aeg“, ajaleht, Tallinnas Neumanni poolt väljaantav.
- Mõlemad need ajalehed hoidsid parajusmeelset suunda.
3. „Teataja“, vannutatud advokaadi Pätsi poolt Tallinnas väljaantav.
  4. „Eesti Postimees“, ajaleht, Siitska poolt Tallinnas väljaantav.
  5. „Uudised“, Speegi leht Tartus, ja
  6. „Olevik“, Koppeli leht Tartus.

Kogu see teine grupp oli sotsialistlikku suunda ja viis oma programmi niivõrt läbi, kui seda lubas tensusur.

Muud teisejärgulised häälekandjad, nagu näiteks „Valgus“ Tallinnas ja „Sakala“ Viljandis, omamata kindlat programmi, elutsesid nende ideede ja arvamiste omastamisega ja olid üldse värvitud... 1).

Nii oli lugu kuni rahvasaadikute koosolekuni Tartus 27., 28. ja 29. novembril 1905. aastal. Sellel koosolekul tekkis, nagu teada, kaks parteid: rahvuslik edumeelne konstitutsiooniline partei, eesotsas Tõnissoniga, ja revolutsiooniline partei, millesse astusid Tallinna vannutatud advokaadi abi Teemandi ja „Uudiste“ toimetaja Speegi juhatusel kõik tolleaegsed mitmesuguste varjunditega pahempoolse-suunalised poliitilised ringid. Tõnissoni partei esitas sel koosolekul oma kava rahulikul teel korra uuenda-

1) Peale selle ilmus Berliinis rahvusvaheliste rahadega eesti revolutsiooniline ajaleht „Edu“ ja saadeti suurel hulgal küla-intelligentsile nii otse Berliinist kui ka Peterburist Peterburi eesti kolonii poolt kätte. Peale selle reisib sama ajalehe agent Tane Sibul 1905. a. oktoobri algusest peale eesti elanikkonnaga linnades, agiteeris miitinguil ja jagas revolutsioonilisi lendlehti.

mise kohta, aga Teemandi partei, ilmselt üldisele revolutsioonile ja kogu maksva korra kukutamisele kutsuv, sai ülekaalu.

Seesugust Teemandi ja Speegi edu tuleb kirjutada 1) nende energilise tegevuse arvele nende äärmiselt revolutsiooniliste ideede läbiviimisel endi programmi levitamise teel üle kogu maa mitmes tuhandes eksemplaris, vastukaaluks Tõnissoni parteile, kes piirdus oma programmi trükkimisega ainult ühes sajas eksemplaris, ja 2) peaasi — tema kuritegelikud ideed leidsid peale 17. oktoobri miitingute kaudu juba ettevalmistatud pinna kogu pimedaja maata eesti rahva massi keskel ning tänu agraarsele liikumisele 1905. aasta kevadest peale.

Liivimaa kubermangu eesti osa ilmse revolutsioonilise liikumise alguseks peab lugema nimelt seda ajaperioodi 1905. a. 29. novembrist või detsembrist algusest, sest pärast seda, kui Tartu koosolekult saadikud, keda kogunes koosolekule umbes 900 inimest, kellest Tõnissoni pool oli ainult 300, kuna muu enamik osutus Teemandi parteis olevaks, tagasi tulid, algas tegevpropaganda rahva keskel selle partei resolutsioonide levitamiseks. Selle propaganda mõjul lõi mässuline tegevus esile kogu maal ja tekkinud röövlitesalgad röövisid takistamatult ning põletasid mõisu, kuna valdades ilmnenes avalik sõnakuulmatus võimudele ja valla ametnikkude isikute vahetamine koos revolutsioonilise omavalitsuse maksmapanekuga.

Niisugune asjade seisund kestis kuni kindralite Besobrasov'i ja Orlov'i karistussalkade maaletulekuni ja sõjaseaduse väljakuulutamiseni. Nende tegevuse avaldumisega pandi seisma revolutsioonilised häälekandjad: „Teataja“, „Eesti Postimees“, „Uus Aeg“, „Uudised“ ja „Olevik“, revolutsioonilise liikumise peamehed aga, nende ajalehtede toimetajad ning kaastöölised vannutatud advokaat Päts, Tartu linna kodanik Martna („Teataja“ trükkikoja pidaja), „Eesti Postimehe“ toimetaja Sitska, „Teataja“ kaastöölise Teemant ja „Uudiste“ toimetaja Speek põgenesid ühes nende ümber koonunud noorsooga „Suurde Soome“ (въ „Великую Финляндию“).

Praegusel ajal jagunevad eesti ajakirjanduse organid oma suuna poolest kahte gruppi:

I.

1) „Postimees“, Tõnissoni poolt Tartus, Pärnus ja Tallinnas väljaantav ajaleht.

2) „Elu“, moodustav „Postimehe“ lühendatud väljaande, Jürgensteini poolt Tartus väljaantav.

3) „Maa“, Hansson'i poolt Viljandis väljaantav.

4) „Koit“, Luiga poolt Tallinnas väljaantav.

5) „Aeg“, Neumann'i poolt Tallinnas väljaantav.

6) „Päevaleht“, Grünfeldt'i poolt Tallinnas väljaantav.

7) „Saarlane“, Palgi poolt Saaremaal väljaantav.

Kõik nad kuuluvad eesti demokraatlikku progressiivsesse parteisse, mis ühines kadettidega, välja arvatud agraarküsimus, sest et need ajalehed kaitsevad maaomandust.

II.

1) „Sõnumed“, antakse välja vannutatud advokaadi abi Hanko, ajalehe „Postimees“ endise kaastöölise poolt Tallinnas.

2) „Rahvaleht“, Tõllasepa poolt Viljandis väljaantav.

3) „Hääl“, antakse välja Kuresaares.

4) „Uus Virulane“, antakse välja Järve poolt Tallinnas.

Need väljaanded on sotsialistlike tendentsidega ja agraarküsimuses tähtajata rendi poolt.

Kirjanduslik ülevaade.

Romain Rolland: **Beethoveni elu**. Tõlkinud J. Semper. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus, Tartus, 1931. 128 lk. Hind 1 kr. 50 s.

Lohutavat sõna tarvitseb inimkond suurte fiaskode ja kriiside aegadel, lohutust vajab isik elu ummikteil, appihüüdu ahastusepäevil kuuleme kõikjalt.

Suurte sangarlike inimesõprade elu sõnad on parimaks lohutuseks hingevalu-hetkil: neist ammutame jõujätku ning õpime võõraid võtteid valuradade vältimises ja avaramaile tandreile jõudmises. Seesuguse lohutussõnana on tervitatav tänapäeval R. Rolland'i „Beethoveni elu“ eesti tõlkes. Kibedas eluvõitluses on Beethoveni elu martüürium toetanud essee autorit. Ehk toetab see sangarilugu mõnd lugejatki tema elutormide hävitavas pöörises.

Kuulsa kunstikangelas-kaunishinge kannatusküllane elukäik on saanud eesti sõnastusse raskeil päevil, mil meie aeg jälle, nagu Beethoveni päevil, „tarvitseb tugevaid vaime, kes piitsutaksid neid väiklasi, salakavalaid, viletsaid inimhengeksi“. See väike raamatuke kuulutab meile ühe tugeva vaime kogemuslikke voorusi, annab tunnistust armastuse, vabaduse ja uhkuse õilsast kehistisest, õpetab meid uuesti hindama töö (loova) väärtusi, toob meie pilgu alla elukohase deviisi: Nulla dies sine linea (ükski päev ärgu olgu kasuta). Nendel lehekülgedel avaldub suure võitleja ohvrimeelne kunstiteenistus, isamaa- ja ligimesearmastus, humanus ning headus — par excellence. Kurdi kanneldaja rahulised hingeärinad haaravad meie südant R. Rollandi teost lugedes. Heroilise kannataja kurba elukäiku on autor võrrelnud äikeseilmaga. Meie lisaksime: suure viisivägilase Beethoveni elukäik on tema teostamatu kümnes sümfonia, see on sügav inimlik dokument kangelasmehest, „kes kõigi loodusetöketete kiuste siiski kõik on teinud, mis tema võimuses olnud, et saada vastuvõetavaks väärikate kunstnikkude ja inimeste hulka“ (lk. 88).

Kehaliste defektide kiuste, kurtuse kiuste suur Beethoven ei riputanud oma kandleid remmelgale!

Teose lõpul eluloolise osastiku lisapõiminguna esinevad tekstid: ekslikus surmaaimus 1802. aastal kirjapandud „Heiligenstadti testament“, humaansuse-, valu- ning kurterikkaid kirju (2 Beethoveni sõprade kirja) ja mõningaid tabavaid mõttekilde. Joone all on toodud hulk lisamõtteid, tsitaate jne. Seda rikkalikku täitematerjali oleks võinud autor ka enam põhitekstiga seostada. Aga võib-olla on osa sellest lisaainesest hangitud hiljemalt, raamatu trükkitoimetamisel (Rollandi „Beethoveni elu“ ilmus esmalt ajakirjanduses).

Mis puutub kõnesoleva teose sõnastusstiilisse, siis võib tähendada, et Rollandi sõnastus on ilmekas, kujundirikas, poeetilinegi.

J. Semperi tõlge on kõigiti korrektne.

Lõpuks olgu lisatud, et eesti noorsoo lugemisvara seas leidub veel 1927. a. ilmunud E. Martinsoni toimetatud (A. Altajeff'i järele) miniatuurväljaandeline „Beethoven“ (Eesti Õpet. Liidu kirjastus).

Romain Rollandi „Beethoveni elu“ on siirasõnaline raamatuke võimsast 18. ja 19. sajandi vahemiku viisisangarist. See emfaatilise eessõnaga väärikas teos on „tervekssaanu kiidulaul jumalusele“, mille fragmentaarset viisistust, kildlikku (nagu poolprovisoorset) kompositsiooni me ei halvusta, sest autor on teadlik oma teose puudulikkusest isegi (vt. eessõna, lk. 9). „See on õieti laul haavatud hingest, lämmatatud hingest, mis hakkab õhku saama, end püsti ajab ja mis tänab oma Päästjat“ (lk. 8). Need on nagu lihtsad lahtised leheküljekesed pühitsetud kannatajast, kust võime „lugeda, et kunagi pole elu nii suur, nii viljakas ja nii õnnelik kui just kannatuses“ (lk. 14).

A. Vaigla.

A. H. Tammsaare: Tõde ja õigus III. Noor-Eesti kirjastus Tartus 1931. 441 lk. Hind 5 kr. 75 s.

A. H. Tammsaare uue romaani keskendavad jõud on nõrgad: lõovõimas ei ole mitte teos tervikuna kui mingi ühist väljendust nõudev tarve, vaid teose hea mõju tuleneb üksikepisoodidest ja üksikjoontest.

Üksikepisoodi hingeks on mõtiskelu või võiks öelda ka mõttenägemus. Tammsaare ei kujuta laiu ega kirevaid pilte, ei rabele dramaatilistes pinguldustes ja kokkupõrkeis, Tammsaaret ei küta ka tunne soojaks ega pane sõnu voolama paberile. Tammsaares äratavad mõtteid elu-nähtused, isikud ja isikute siseelu-avaldused. Kõige sobivama väljenduse leiavad nad kõnelusis: sündmusi antakse edasi kõnelusis (näit. 1905. a. streigiliikumised Tallinnas), isikuid iseloomustatakse kõneluste kaudu (näit. Viljasoo, Böströi, Kristi, Vesiroos, Otstaavel jne.), traagilisi saatuseid avatakse kõnelusis (näit. Indreku ema). Nagu II jagu koosneb käesolevgi eeskätt kõnelusist, mis tulevad kõik nagu ühest suust.

Tammsaare on mõtiskelu-kirjanik. Indrekuigi kohta, kes on autorile lähedane isik, lausutakse lk. 153: „Aga Indrek ei saanud enam kuulata, teda häirisid endised arutud mõtted“, ja edasi: „Aga ka kahekesi jäädes Indrek ei pääsenud kohe oma mõtteuimast, sest selle kohutavuses oli nagu midagi veetlevat ja joovastavat“ jne. See on maksev ka Tammsaare kohta. Kõik tikub mõtestuma. Näit. kui võtta romaani sündmusterea põnevam silmapilk — hulgaline tapmine Tallinna turul, siis selle otseks sissejuhatajaks on härra Böströi mõttemõlgutused unenäost, surmast ja egoismist (XIV ptk., 6 lk. pikkusel). Edasi kirjeldatakse kihutuskõnelute sõnavalingut, siis Kristi ja Indreku mõttemõlgutusi — ja äkki olemegi mahalaskmise momendil. Tapatalgust enesest saame aimu ainult Indreku muljetest, mis voolavad tal pärast läbi ajude. Puudub aga üldise olukorra tugevam piirjoonestamine ja üldise pildi objektiivsem edasiandmine. Iga pilt ja sündmus äratav autoris mõtteid ja lugejale näidatakse mitte sündmusi võimalikult omaette, vaid just sel puhul ärganud mõtteid.

Mida puurib siis autori mõte? Ta ei tungi sukeldujana merepõhja, et siis jälle ja jälle õhku haarama tõusta, korratas seni, kuni päramine ja otsustav mõte on toodud päevavalgele. „Tões ja õiguses“ III püsib mõtestik küll 1905. a. sündmuste piirides, kuid see on rohkem ruumiline ja ajaline piiritõmbamine. Muidu haruneb mõte igale poole, tõmbudes jälle tagasi ning taas haarates endises suunas, kuid teist teed. Üldiselt liigub mõte eluväärtuste piirimail, võttes asja tihti nii ja teisiti ning püüdes selgitada mingit tabamatut tõde armastusest või egoismist, või rõõmusest ja julgusest või revolutsioonist ja vabadusest, või jumalast jne. Mõnigi kord muutub see lihtsalt mõtte väänlemiseks, enesega väitlemiseks, kogunü dialektikaks (näit. XVIII ptk. algus ja vaidlused „Rahva Sõbra“ toimetuses).

Nii siis mõtestub küll kõik, kuid kogu sisustik jääb siiski amorfseks kõigi osaliste valgustuste kiuste.

See otsustab romaanisarja II ja III jao võrdluse II jao kasuks. Kui Indreku elu Mauruse koolis oli samuti kõneluste ja mõttemõlgutuste lai väli, siis oli seal tegu elus pidet otsiva noormehega: mõtted olid ometi rohkem põhjendatud ja keskendatud. Kõnelustel oli oma filosoofiline väärtus, mis mõjus rohkem ühes suunas, kuigi ei saavutatud ka täit selgust, vaid tuli leppida osaliste ja ajutiste tõeleidudega. Kui aga 1905. a. ühiskondlikku lainetust nähakse isikute kõneluste ning mõtiskluste kaudu ja kui siia seltsib kümneid suuremaid ja sadu vähemaid küsimusi, siis ei ole vorm ainetiku avaldamiseks küllaldane. Kõneluste lohisevus III jaos otse pidurdab aja rahuu lainetuse avaldamist.

Tammsaare mõtiskelu jätab pikaldase ja korrutava mulje. Ühelt poolt tingivad seda muidugi mõtete „lühikesed otsad“, sest et jäetakse teatav suurem mõte tugevamini arendamata; kuid seda korrutatavat joont avaldavad ka mõned tihedasti esinevad stiililised võtted. Näit. lk. 149 seletab Kristi revolutsioonist ja lõpetab: „Mis tuleb teil silmade ette, kui pigistate

nad kinni ja ütlete pikkamisi: re-vo-lut-si-oon. Üsna pikkamisi!“ Edasi järgneb: „Aga Indrek polnud tänini kunagi seda katset teinud ja sellepärast ta ei teadnud, mis tuleb revolutsiooniga silme ette, kui need on kinni.“ Korratakse mõtet, mis varemini lausutud ja millele saaks reageerida lühemalt ja energilisemalt. Selliseid näiteid võiks koguda väga kirju esinduse. Samm edasi: teatav mõttekäik kordub mitmes variatsioonis. Näit. rõõmust ei jätku kõigile, ikka kui ühed naeravad, tuleb teistel vastukaaluks nutta; samuti targutellakse julgusest, kurbusest, kartusest ja võib jätkata otsustakusi: rikkusest, vabadusest, armastusest, hingeõndsusest, soojusest, tervisest, õnnest jne. Veel samm edasi: igal pool on tegemist urgitseva, kuid vaikse mõttega, mis väänleb ja keeruteleb väga mitmele poole, kuid edasi läheb aeglaselt. Ei ole siis imeks panna, kui „Tõde ja õigus“ III (ja II ja ka I) tunduvad venivatena ja korrutatavaten. See esitamisviis näib olevat Tammsaarel veres. Küsimus on, kas ka parandamatu.

Teatava elustamise toob teosesse Tammsaare huumor, mis on segatud irooniaga. See sisaldab palju loogilist ja läbib kogu teost nagu ergutav vinetis. Tammsaare leiab tihti asja veidraid üksikasju või mõttelisi vastakusi. Kuski ei pahvatata küll lausa naerma, kuid see huumori ja iroonia vinetis mõjub ometi ergutavalt.

Aga ka huumorit ja irooniat kui omaette väärtust arvestamata tunduvad Tammsaare leheküljed kõige korrutamise kiuste sisukamad kui mitmel teisel. Ning see „tunduvad“ pole mitte ainult tunnustatud kirjanikunime sugestioon. Tammsaare romaani lehekülgedel on isikupärast ja salajamaid peiduõõsi nägevat elutundmist. Tõsi, need on väikesed jooned — tähelepanekud inimese loomusest, ühiskonna ehitusest, elu tasakaalust jne., kuid nad on ühtlasest vaimust kantud ja suudavad lugejale midagi anda. Näit. kui esimesel leheküljel antakse 4 real pilt veeloigus solistavaist lastest, mis järgmistes ridades põhjustab mõtte õnnest ja õnneotsimisest, siis pole see küll mingi haruldane uusleid, kuid ometi kujutusmeelele ja mõttele vastu võetav lehekülg.

Üldiselt ei ole tugevaid juhtmõtteid, mis vallutavalt haaraksid lugejaid. Ometi avaldub ses romaanis üks osa Tammsaare elufilosoofiat¹⁾). Seda elufilosoofiat ei saa lühidalt kokku võtta ja võiks ainult märkida, et võib jälgida juba I jaos avaldatud mõtteid, muu seas seda, et eluperemees on maalapp: seda teisendaksime siin — elu juhivad reaalsed tingimused, nii inetud-väikesed kui nad ongi. Elu õilistada on raske ja see on äpardumiselegi viiv, aga armastus ja isekusetus suudavad siin mõndagi korda saata. Juhtivam mõttekäik on ka see, et 1905. a. revolutsiooni üle on antud vähehindav otsus.

Elutarkus ühineb Tammsaarel korrutamisega ja see on põhjendatud ka filosoofiliselt. Lk. 161 lausutakse: „Inimene on olnud, on ja võib-olla jääbki nõdrakeseks vaatlema ja tähele panema seda, mis ta teeb ise või mis teevad tema kaaslased. Sajad ja tuhanded aastad ta kobab oma meeltega kõige igapäevsemate nähtuste keskel, enne kui hakkab neid pisutki taipama.“ Selle seisukoha tulemuseks on alaline püüd elu taibata, kuid tulemuseks on ka kordamine ja teatava küsimuse ringi keerlemine, kuni see on läinud leigeks.

Romaani peategelane Indrek on elu vaatleja, elu tajuja ja tajuvalt osavõtja. Tema ei ole mitte 1905. a. sündmuste aktiivne tegelane. Ta lasseb end kaasa kiskuda, tema näeb inimesi ja sündmusi, kuulab nende kõnelusi — ja nii saigi romaan. Indrek on küll üks romaani tegevusest osavõtja, kuid mitte jõud, mis põhjustab tegevust. Ta on episoodide loomulik side-isik. Sellest järgneb kohe, et umbes analoogilisi sündmusi oleks võinud olla veel mitmed korrad rohkem: Indrek kuulis ja nägi iga päev in-

1) See elufilosoofia ei ole suure praktilise väärtusega, vaid rohkem põhitõdede vaagimine ja nende ulatuses mitmete võimaluste otsimine.

mesi, kõike ei tooda paberile, kuid toodud materjali võiks ju heaksarvamise järele suurendada. Sellest oleneb romaani lõtv pinevus.

Alles lõpus muutub tegevus Indreku suhtes intiimsemaks, tõmbub pingule: siis kui ta on jälle Vargamäel, kui ema tahab surra, kuid peab selle asemel ainult oigama, ja kui Indrek on selle kõige põhjuseks, kuid ka lahendajaks. Alles lõpus tekib traagikat, mis paneb tundependlri võnkuma ja mis suudaks anda romaanile põnevuse. Suur osa romaani on aga üsna neutraalne.

Indrek erineb teistest tegelasist: tema on vaatleja või vaatluse võimaldaja (nagu II-ki jaos), teised on vaadeldavad, tema ei räägi pikki jutte, vaid kuulab teiste tiraade, tema on kõige normaalsem inimene romaanis. Ta tundub autorile lähedase isikuna, teisikuna, kes elab romanitegelaste kesel.

Silmale on Indrek vähem reljeefne kuju kui teised. Lugeja teab küll tema vaimset mina: elamusi, mõtteid, iseloomu, kuid raskem on teda näha kehalise kujuna. Selle põhjuseks on, et autor teda ei püüa kirjeldada väliselt mingi haruldase tüübina ja et Indrek on loomulik inimene, väliselt ja tegumoelt normaalne, kel täita romaanis passiivne osa. Teised tegelased on kujutatud drastiliste joontega nii väliselt kui sisemiselt. Näit. Viljasoo. See on nagu mõni Dickens'i eriskummaline tüüp: ta kerkib silmade ette ihuliselt, sest tal on veidraid kombeid ja veidraid välimusejooni, ta kerkib lugeja ette ka selgesti vaimse isikuna, tänu oma erinevaile mõtteile ja tegudele.

Ka Bõströi, emand Kuusik, Vesiroos, Otstaavel jne. on haruldased nii välimusel kui ka oma mõttekäikudel. Nende iseloomustamine toimub peamiselt kõneluste kaudu, mis tulevad küll nagu ühest suust, kuid suudavad siiski iseloomustada erinevaid tüüpe. Kõnelustele lisatud märkused välimuse ja käitumise kohta aitavad iseloomustust teritada (näit. Viljasoo alaline ninakirtsutamine). Nendes tüüpides on mõningaidki sügavaid soppes.

Kõige objektiivsemalt ning elulisemalt on kujutatud küll Kristi, kelles on ka kaugeleulatuvaid omapärasusi, kuid kes ei moondu mingiks veidruks nagu näit. Bõströi. Ta on huvitav ja väga selgesti nähtud naiskuju meie kirjanduses, kuigi ei kätke eneses erilisi sügavusi ega väärtusi.

Romaani tegelaste saatused, piüüded, nende vahekorrad avavad palju pessimistlikku. Nad elavad ajal, millal üle Eesti käis esimene revolutsiooni leegitsus, millal esimest korda võisid paisuda tunded võimsalt romantiliste kaugusteni ja püüdmusteni, kuid nad takerduvad päevasündmuste tühisustesse, jäävad realistlikeks eluputukaiks. Neid mässib käsist-jalust viletsus ja nende vaimu ei kanna hoog, mis püüaks saavutada võitu viletsuste-väikluste kiuste. Aeg ei tõsta neid kõrgemale nende kõige tavalisemast minast. Huisapäisa ning nõrga vaimususega hakatakse teotsema ja põhjustatakse ainult häda. Nende saatus lahendub lõdvalt ja kaduvikku pudenevalt. Indrek jääb küll elama ja võitlema ja tema on erand, kuid teistest tegelastest peaaegu on kõige õnnelikum emand Kuusiku rasvunud koer: süüa tal on, ta olemine on kaitstud, ta saab altruistlikult hoolitseda teiste eest ja tal pole tarvis ühes minna aja meeletustega. Ka Vargamäel arenevad lood kurvalt: Andres saab rohkem kui surma — teda pekstakse nagu orja; Mari kaob igavikku nii kehaliste kui vaimsete oiete vedamisel.

Ja ometi on selle pessimismi ja skeptitsismi põhjas optimismi: kindlust kõiges näilises kaduvuses. See kindlus elab Indrekus — ta ei heida meelt millestki, annab vapralt mürkigi emale, sellele kõige lähedasemale elus, et lõpetada selle vaevlemist. Nii siis kaks poolt: ümbritsev elu veeretab inimese taluda palju häda, hea, kui jätab inimese tema enese hoolteks; eneses aga peab olema kindlus. Isegi katastroofis võib olla õnne, näit. Kristi vabasurm, mida pettumusterea lõpus võib võtta õnneliku lahendusena. Elu on raske, kuid elada võib. See optimismi tuuletõmbus võib mõjustada puhastavalt.

Tegelaste saatused ja kalduvused avaldavad ka romantilist virven-

dust, kuigi romaan on realistlik. Nimelt on teoses salapärase ja imelise piilumisti (näit. Bõstrõi saatus, eriti veel Vargamäe Mari saatus) jne.

Kõik tegelased tahaksid nagu olla 1905. a. sündmuste kajastajatena ja romaan ise mässusündmuste romaan, sest kõik liigub selles algusest otsani. Ometi pole see ajalooline romaan ega olustikuromaan noilt aegadelt. Ajaloolised sündmused avanevad rohkem kaudselt kõnelustes, neist räägitakse vähe üldkirjeldavat; mõisade põletamist on näidatud küll lähemalt, samuti ka mõnd kõnekoosolekut, muu aga on mõtisklus sündmuste alusel. Kõnelused lasevad küll oletada ja kujutella, kuidas sündmused arenesid, kuid see on siiski täiesti kaudne tee. Autor ei ole restaureerinud objektiivsemalt isegi tähtsamaid tõsiasi, ta annab ainult isikute katkendlikke muljeid. Revolutsioonilised tegelased nagu Krõõsus jne. on skitseeritud ainult mööda minnes. Kõige elavamini on kujutatud küll mõisade põletamist, mis puhul lugu areneb laiaks leegitsevaks pildiks ja kus tabavalt kirjeldatakse mässu juhulisi, kuid südamest tulevaid revolutsioonitamisi. Mis on 1905. a. suhtes oluline, see on sündmused ja tolaeagse (ka praeguse!) inimese hinnang: 1905. a. sündmused paistavad lugejale mõttetuna — on küll häda, viha, toorust, tuld ja verd, kuid ei ole produktiivseid saavutisi. See on maha-tegev otsus 1905. a. „vabadusvõitlusele“.

Enamiku lugejate huvi köidab vist ajalooline sündmustik ja olustik. See hoiab tähelepanu erksa. Ja kuigi see on kaudne, ometi kisub ta ehk lugejaid rohkem kaasa kui II jao kitsas ja huumoriküllane olustik.

Kokku võttes vastuoksus, nagu näeb seda Tammsaare tihti elus: „Tõde ja õigus“ III on tüüpide ja mõtiskluste romaan rohkem kui I ja II jagu, aga romaani lugemishuvi hingeks võivad osutuda ajaloolised sündmused ja olud. See on tõestuseks alul öeldud väitele, et romaani kesken-davad jõud on nõrgad, ühtlasi tõestab see, et Tammsaare kõige kiuste suudab anda oma teoses üsna palju.

„Tõde ja õigus“ III teeb Vargamäe põhitegelastele Andresele ja Marile lõpulehekülgedel rutulise otsa. Seisund laheneb, nagu oleks Vargamäega lõpp. Kuid „Tõde ja õiguse“ peategelane Indrek nüüd alles täiseas-tub, ja kui 3 senist jagu on nähtavasti mälestuste hingestatud, siis oleks küll põhjust arvata, et täisealine Indrek alles nüüd hakkab teotsema romaanis täie tegelasena, viies „tõde ja õiguse“ probleemid viimaks ometi kokkuvõtliku lahenduseni. See oleks mõeldav, sest Tammsaare on käsitelnud küll paljusid küsimusi ja mõni idee teda otse kiusab, kuid see kõik on jäänud poolele lahendusteele. „Tõde ja õiguse“ jagude jätkumiseks pais-tab olevat küll võimalusi, tarvet ei saa aga siiski tõestada.

D. Palgi.

Evald Kindluste: **Talvised rändlinnud.** K.-ü. „Loodus“, Tartus 1931. 159 lk. Hind 4 kr. 80 s.

See esikteos on kergesti, isegi teatava mõnuga loetav raamat. Korralikus kirjakeeles vabalt ja soravalt kirjutatud, jätab see mulje, et autorist võiks saada kui mitte rahuldav kirjanik, siis oma ülesannetele vastav aja-kirjanik. Pigemini ehk viimane, mida lubab eeldada ühelt poolt kerge ja noble sulekäsitus, teiselt poolt erilise isikupärasusega stiil. Seda stiili on kerge lugeda, see on — nagu üteldakse — l a d u s ja selge, igasuguste kunstipäraste või kunstipärasteks peetavate „viguriteta“, kuid ka vähimagi omapärasusega. Muide, stiililise omapärasuse puudumine ei tarvitsegi al-gajale olla ebavooruseks; sageli on see siin koguni kiiduväärt: loetav ja arusaadav omapärasusteta stiil on kaugelt eelistatavam omapärasust taot-leva noore kohmakale ja arusaamist raskendavale või algupärasusega alpi-vale stiilile.

Stiilist nõrgem on „Talviste rändlindude“ kompositsioon. Teoses — ei tahaks seda nimetada romaaniks — jookseb kaks tegevust rööbiti, ilma sidemeta ja ilma et kumbki leiaks lõplikku lahendust. Teos katkeb kui-

dagi järsult, nagu vägivaldselt; lõpp tundub üle pea-kaela ja pealiskaudselt kirjutatud olevat, olgugi et mainitakse, kuhu kuulub kümbki tegevisharu.

Mis puutub otseselt sündmustikku, siis on rohkem ruumi antud Evila algkooli ja kooliga seotud õpetajate elu kirjeldamisele; noore meesõpetaja Hellamaa — teose peakuju — mitmes suunas arenevad armusuhted on teataval määral kõrvalmotiveiks, mis vististi ka lugejat huvitab vähem kui Evila koolielu ja sellega seotud intriigid. Tundub, et meil algajate kirjanikkude peres kipub traditsiooniks saama mõne üksiku kihi või ametkonna, mõne ühise kutse kaudu seotud kitsama ringkonna elu kirjeldamine. Alguse tegi Jakobson „Vaeste-Patuste aleviga“, hiljemini jätkasid samas sihis, kuid oma ülesannet veel kitsamalt võttes, Männik, Uibopuu j. t. Kahe viimasega võrreldes annab Evald Kindluste elavama, liikuvama, usutavama ja veenvama pildi. Saame esmakordselt üksikasjalise kirjelduse praeguste maa-koolide sisemisest elust, õpetajate omavahelistest suhetest ja valla võimumeeste suhtumisest nendesse kui haridustegelastesse ning inimestesse. Võime vaadata valla kooli- ja seltsielu telgitagustesse ja võitlustest sõltuvasse salasepitsustesse ning usume aimata võivat, et võit mitte iga kord ei lange nii hõlpsasti õigele poolele. Ühtlasi saame heita pilgu maakoolide õpetajate intiimellu ja võime sedastada, et seal näib valitsevat tunnustustvääriva töötahte ja -hoo kõrval mingi lodev moraalne lõtvus sugulistes küsimustes, mida — kui uskuda autorit — peetakse täitsa lubatavaks ja „moodsaks“ ellusuhtumiseks. Koolielus ja seltsivahelises hõõrumises, alkoholi tarvitamise küsimuses jne. tarvitab autor hoopis teisi mõõdupuid kui mees- ja naisõpetajate või üldse noorte meeste ja naiste omavaheliste lähedaste suhete hindamises: esimesis asjus on ta kõlblad põhimõtted õige valjud, teises aga sootuks mittekarmid. Nii lõpebki sündmustiku kooli- ja seltsielu kirjeldav osa kõlblat õiglustunnet rahuldavalt, kuna sündmustiku teine — Hellamaa armulugusid käsitlev osa — jätab ses mõttes rahuldamata.

Iseenesest on teose sündmustik üsna huvitav. Niisama senikäsitlematu miljöö, mida autor kirjeldab ilmse asjatundlikkusega, aluseks võttes vististi isiklikke värskeid elukogemusi. Tõenduseks on hulk üksikasju, mis kahtlemata on nopitud otse elust. Üksikud tegelased on joonistatud algaja kohta vägagi selgesti ja tõetruult. Dialoog pole raamatuline, vaid voolab vabalt; ajuti leidub isegi päris head sel alal.

Missugune on olnud autori eesmärk? Vaevalt eksime väites, et ta on tahtnud anda lihtsalt väljalõike elust, mida tundis, eriliste ideelite taotlusteta. Võrdlemisi väikestest ja tühistest äripäeva-juhtumustest ei tee ta vapustavaid suursündmusi ega tavalistest mõtetelahkuminekutest lahendamatu probleeme, vaid võtab kõike rõõmsa enesestmõistetavusega, ilma sealjuures salgamata, kummale poolele kuulub ta poolehoid. Teos mõjub seetõttu nii värselt ja nooruslikult, et sunnib andestama kõik puudused, sunnib end kindlasti ülehindama isegi paigutise kuiva teoreetilise pagasi kiuste. Erilise huviga loevad Evald Kindluste esikteost vist maaõpetajad.

M. Sillaots.

Henri Drouin: Louis Pasteur. Prantsuse keelest tõlkinud A. Laur. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus, 1930. Elulooline seeria. 192 lk. Hind 1 kr. 75 s.

Selle teose sisuks on möödunud sajandi suurima bioloogi Pasteuri elukäigu ja leuitiste kirjeldus, kus esitatakse meile ühtlasi üks huvitavam peatükk loodusteaduse ajalooast. Pasteuri elulugu oli juba varemalt väga mitme biograafi kaudu peenusteni tuntud, sellepärast võiks alul mõnigi arvata, et Drouin'i teos kordab ainult vanu andmeid ja on seepärast üle-arune. Käesoleva teose lugemisel paistab aga otsekohe, et autor on osavalt kasustanud hoopis omapärast viisi selge pildi maalimiseks Pasteuri isikust ja tema ümbrusest. Ta ei kirjelda kronoloogilises järjekorras viimse

täpsuseni iga ajajärku, mis võiks lugejale igavaks osutada, sest ka suurvaimume elus leidub hetki, mis ei erine silmatorkavalt hariliku inimese omist. Nii puudub käesolevas teoses Pasteuri lapsepõlve täielikum kirjeldus, kuid autori poolt osavalt valitud piiratud märkused maalivad lugejale küllalt värvika pildi noore Pasteuri hingeelust, tundmusist, temas peituvast vaimukuse idust ja piiramatust tungist arusaamatute nähtuste selgitamiseks. Biograaf esitab tabavalt neid momente, kus Pasteur kokku puutub oma sõpradega ja vastastega, demonstreerib piltlikult nende võimeid ja tutvustab lugejat selle miljöoga, kus arenes ja teotes suurvaimum. Väheste sõnadega loodud elav Pasteuri kuju, mille biograaf on asetanud elulisest materjalist põimitud raami, püsib kaua lugeja meeles. Ettetoodud kaksikkõned demonstreerivad veenvalt Pasteuri vaimukõrgust, temas peituvat tuld ja juba sündimisest puuduvat kannatusandi. Viimane iseloomujoon valmistas suurele töömehele sageli sisemist rahutust ja igasugune kallaletung vastaste poolt pahandas teda ülimal määral. Kõige selle peale vaatamata jäi Pasteur alati väliselt viisakaks, kuigi temas kees sageli kõrvetav sisemine tuli. Sattudes olude sunnil elama mõnda väiksemasse linna, kus puudusid vastavad võimalused intensiivseks tööks, otsis Pasteur väljapääsuteed ja ei loobunud otsimast, kuni ta selle oli leidnud. Elades ajajärgul, kus oli käimas kõige keerulisemate bioloogiliste probleemide lahendamine, tuli Pasteuril kiiresti muretseda selgitavaid andmeid mitmekesiste küsimuste kohta, et näidata oma vastastele nende eksimusi. Me kuuleme, kuidas Pasteur kõige sellega otsekui ilma vaevata valmis saab. Leiutised, mis üks suurem teisest, astuvad kiirelt teaduseilma ette ja panevad kõiki imestama oma selgusega ja sügavusega. Õpetlik on Pasteuri teaduslik poleemika tolle aja suurimate bioloogidega, mis alati lõppes tema hiilgava võiduga.

Drouin'i teost lugedes tundub, et Pasteuri kuju, tema elu ja töö, kee-ruliste teaduslike küsimuste selgitamine ja ajavaim liiguvad meie sil-made ees värvika elava pildina, mis oma lihtsuselt suudaks kaasa kiskuda ka vähem ettevalmistatud lugejaid. Käesolevas teoses on lühidalt, kuid silmatorkavalt esitatud suure teadusemehe kõrgemategi tundmuste aval-dused. Siin leiame liigutavama näite isa ja poja vahelisest sõprusest. Meid kütkestab poja õrnus ja harimatu isa, kes püüab aru saada oma poja tööst ja leiutistest. Pasteuri perekonnaelu osutus teaduslikuks tööks väga sood-saks. Tal õnnestus vaid mõne kokkupuutumise järele valida omale abi-kaasa, kes sai eluajaks selleks ideaalseks kaastööliseks, kelle kohta öeldi, et ta armastas oma meest niivõrt, et suutis aru saada tema tööst. Üldist imestust ja lugupidamist väärib Pasteuri teadusliku omakasupüüdmatus eeskju.

46. eluaastal tabas Pasteuri halvatus, mis katkestas vaid lühikeseks ajaks tema töö. Vaatamata raskele seisukorrale, kus Pasteur oleks vaja-nud pikemat puhkust ja rahu, ei taha ta aega viita, sest ta tunneb, et veel on palju teha. Veel invaliidina tunneb Pasteur end keemas; geenius kees ka nüüd temas üle. Ta töötas edasi ja tegi hulga suuri leiutisi, mille vilja maitseb tänini kogu maailm. Ta sulges 73. eluaastal oma silmad igavesele unele. Oma elu viimseil silmapilgel lausus ta oma vastaste kohta, kes valmistasid talle elus mõnegi ebameeldiva tunni: „Et aitasite mind vaid edasi, andestan teile.“ Pasteur jäi viimse hingetõmbuseni tuliseks isa-maalaseks, mida tõendavad mitmed väga huvitavad käesolevas teoses esi-tatud näited.

Üldiselt võib mainida, et Drouin'i teose valik tõlkimiseks on väga õnnelik, sest biograafi poolt ettetoodud materjal ja selle käsitlemisviis suu-davad huvi pakkuda nii eriteadlasile kui ka laiemale ringkonnile. Teos on kergesti loefav ja sisuliselt kaasakiskuv. Tõlkija poolt tehtud mõned vähe-mad lühendused ei ole meie lugejale kuidagi takistuseks. Ta on osavalt edasi andnud kõik biograafi poolt algkeeles tarvitatud väljenduste täpsused ja peenused; sellepärast ei jää ka tõlke lugemisel saadud pilt Pasteurist

ja tema ümbrusest milleski taha teose algkeeles lugemisel saadud pildist. Peab ainult tervitama kõiki neid, kes rikastasid meie raamatukogusid ja lugemislaudu selle huvitava ja kasuliku raamatu võrra, mille lugemine meie päevil, kus sageli kipub esirinnale oma võimete ja teenete ülehindamine, kahtlemata jätab silma ette õpetliku eeskuju.

K. Schlossmann.

„Võõrsõnade Leksikoni“ autori vastuväiteid.

1931. a. „Eesti Kirjanduse“ 12. nr-is ilmus M. Tedre'lt minu „Võõrsõnade Leksikoni“ kohta arvustis, mille kohta mul järgmist oleks ütelda:

1. Arvustaja vaidleb kõvasti vastu võõrsõnade kirjutamisele võõrkeele reeglite kohaselt, nõudes kõikjal vaid eesti transkriptsiooni. Autori arvates unustab ta aga, et meie igapäevane kirjandus toob hulga võõrsõnu nimelt võõras ortograafias ja et mu raamat on mõeldud tänapäeva keele lugeja ja tarvitaja jaoks. Kus vähegi võimalik, on paralleelselt antud eestigi transkriptsioon, ja kui mitte sõnastikus endas, siis vähemalt raamatu juurde kuulavas lisas.

2. Võõrsõnade valimiku küsimus on asi, mille üle ei saa vaielda. Ma ei tea, millist võõrsõnastikku on võrrelnud arvustaja minu omaga, et leida lünki, kuid usun, et iga võõrsõnastiku kõrvutamine M. Tedre poolt avastatud lünkadega võiks tuua esile tema väikeseski loendis uusi lünki.

3. Ankeet, adessiiv, adoonis, loterii-allegri, antree (küll entréena), a posteriori, a priori, appertseptioon, arjergard (arriére-garde), atentaat, pragma jne., partei on olemas minu „Võõrsõnade Leksikonis“, kuigi M. Tedre väidab vastupidist.

4. Et eepika puudub, seda „pahet“ võiks ehk kergendada fakt, et samatüvelisi sõnu leidub raamatus mitu, ja kanoonika puudumist vabandagu 7 sõna samast tüvest.

5. Ainult M. Tedre võib aru saada abonendist kui ajalehe tellijast, aktuaalsest kui praegu mõjuvast, albumist kui päevapiltide kogust, autodafeest kui pühalikust ketserikohtust, sest et ta tahtlikult ei loe kõike vastava sõna juurde kuuluvat teksti; teiseks jätab ta tingimata kõrvale mõne teise samatüvelise sõna juurde antud lisaseletuse (annekteerimaa, anneksioon), ja kolmandaks ei näi ta tundvat kirjavahemärke.

6. Lehelisesool pole viga, vaid EÕS'i järele leelissoola paralleelvorm.

Herbert Haljaspõld.

Vastuseks eelnevale.

On liialdatud vastuväide, kui öeldakse, et ma nõuan kõikjal vaid eesti transkriptsiooni? Kui hr. Haljaspõld oleks vaevaks võtnud minu arvustist tähelepanelikumalt lugeda, siis poleks talle märkamata jäänud lause: „Endastki mõista on ka niisuguseid võõrsõnu, mis oma täht-tähelise kuju on säilitanud, kuid nende arv on siiski piiratud“. Oleksin tänulik hr. Haljaspõllule, kui ta mainiks 'meie igapäevases kirjanduses' teoseid, kus esinevad näiteks 'abat-jour', 'accoucheur', 'ajoueerima', 'arqueuse', 'bagage' (sel sõnal kõrval ka eestipärane 'pagas'), 'balance', 'bourgeoisie' jne. On tõsi, et kümnekond ja rohkem aastaid tagasi võis leida meie kirjanduses sarnaseid keelendeid. Aga 'V. L.' on 'mõeldud tänapäeva keele lugeja ja tarvitaja jaoks'. On kaunis tõenäoline, et praegu, kus meie koolides prantsuse keelt peaaegu ei õpetata, 90% abazuuri tarvitajaist ei tea selle sõna kirjutusviisi algkeeles. Ei esine algkeele transkriptsioon ka kirjanduses (peale 'V. L.-ni'). Miks 'V. L.' seda meie võõrast kuju eelistab ja 'abazuur' hülgab, on mulle täiesti arusaamatu.

Mis puutub võõrsõnade valimikku, siis minu väike loend ei pretendeerigi olla uus võõrsõnade sõnaraamat ja seega on lüngad seal endast-mõistetavad. Ja kuigi see küsimus on hr. Haljaspõllu arvates asi, mille üle ei saa vaielda, siiski huvitab mind, missugused põhimõtted on õigustanud 'võõrsõnade' hulka paigutama kas või järgmised sõnad: viiul, vigur, riitul, pass, palitu, kuunar, tint, kompvekk, kaart jne. Pean küll kohe vabandama oma küsimust, sest osutub, et Eestis on vähemalt üks inimene, kes ei tea, mis tähendab viiul, nimelt see isik, kes annab 'V. L-s' 'viili' seletuse: 1) 'üldse keelpill, 2) diskantviiul'. Sellega on vähemalt selle sõna 'V. L-ni' paigutamine õigustatud, aga kas see seletus on paikapidav, selles kahtlen. Kui leiame 'V. L-s' sõna 'kerosiin', miks ei võiks siis olla seal ka 'parohodi priistan' ja 'pitski savodi truba'. Asjata aga võib otsida kas või järgnevate, meilgi esinevate võõrsõnade seletust: slavofiil, smoking, saksofon, sprinter (sageli 'Päevalehe' sporditeateis), stratosfäär, surrogaat, sündikalism, taksomeeter, tank (õlitank), test, traktor, trust, tsumft, urbaniseerima, vinjett, vitamiin. (Seegi loend sisaldab muidugi lünki.) Pean jääma siiski oma endise arvamuse juurde, et võõrsõnade valimik 'V. L-s' jätab mõndagi soovida. 'V. L.' autoril pole selge piir võõrsõna ja laensõna vahel: teoses leidub materjali, mida poleks tarvis esitada, ja selle kõrval puudub võõrsõnu, mida võib leida meie ajakirjanduses.

On tõsi, et mõned minu poolt puudevaina mainitud sõnad on kas lisasõnastikus (kus peamiselt seletatud ja tõlgitud võõrkeelseid ütlusi) või esinevad oma algeksel kujul, seega eesti tähestikulisest järjekorrast erinevas kohas. Ja kui tähestikuline järjekord on veel nii segi paisatud, et 'a priori' ja 'a posteriori' peab otsima p-tähe alt (nagu pärast autori vastuväiteid selgus), kuna harilikult otsitakse neid a alt, siis on eksimine siin küll vabandatav. 'Pragma' puudumise üle pole ma kaevanud, küll tähendasin 'pragmatismi' puudumisele. Ja pean lõpuks jääma siiski oma endise väite juurde, et 'adoonis' (lill) puudub 'V. L-s'.

'Tindi' ja 'viili' asemel oleks siiski kasulikum olnud seletada 'eepika' ja 'kanoonika', kuigi samatüvelisi sõnu on raamatus mitu.

Et 'abonendi' seletuses esineb antud juhul tarbetu sõna 'ajalehe', siis vihjab ta pigemini ebatäpsale seletusele kui minu ainulaadsele arusaamisele. Ja seni kui hr. Haljaspõld oma 'albumi' seletuste hulgast ei kustuta 'päevapiltide kogu' (mis muist seletusist eraldatud püstjoontega, nii siis iseseisev lisatähendus), luban ma endale ikkagi protesteerida selle vastu, et albumist kõneldakse kui 'päevapiltide kogust'. Võin ainult autorile soovitada esukuju võtta 'E. Entsüklopeediast', et vältida sääraseid ebatäpsusi. Ja 'annekteerima' lisaseletus 'naljas: varastama' ei selgita palju peaseletust 'liitma'. Ka 'naise' kohta tarvitatakse naljatlevalt 'küljeluu', ilma et sealjuures mõeldaks otse roide peale. 'Aktuaalsel' on 'V.-L-is' kolm seletust: 'tõesti, praegu, mõjuv' — millest ükski pole õige. Minu kirjavahemärkide puudulik tundmine avaldub vist 'autodafee' puhul. Esitan siin 'V.-L-i' seletuse täielikult (sõna päritolu kohta käivad märkused jätan välja): 'autodafee — usutoiming — usulik akt: pühalik ketserikohus'. Olen senini olnud arvamisel ja jään selle juurde edaspidigi, et koolon pannakse seletavate sõnade ette. Nii siis: missugune usutoiming, usulik akt? — vastus: 'pühalik ketserikohus'. Nagu hr. Haljaspõld näeb, olen ma kogu vastava sõna juurde kuuluva teksti läbi lugenud (ja esitanud) ja ikkagi samale tulemusele jõudnud. Olen uudishimuline teada saama, kuidas peab sellest seletusest aru saama hr. Haljaspõllu soovide kohaselt ja millise tähenduse annab tema kirjavahemärkidele.

'Lehelissool' on EÖS-is nurksulgudes vähemsoovitatava keelendina. Keemilise oskussõnana on üldtarvitusel 'leelissool'.

Mihkel Tedre.

Vastutav toimetaja: J. V. Veski. Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts.

„Postimehe“ trükk, Tartus 1932.

SAKALA

Asut. C. R. Jakobson a. 1878

Ilmub Sakala Kirjastusühingu väljaandel neli korda nädalas: teisipäeval, neljapäeval, laupäeval ja pühapäeval, kusjuures pühapäevane number kannab nime „Sakala pühapäev“ („Pühapäev“).

Sakala on:

suurim, vanem, loetavaim ja mõjuvaim provintsileht Eestis! Ainuke soodus reklaamivahend Viljandi linna ja kogu Sakalamaa jaoks! Üldiselt tunnustatud üheks parimaks leheks Eestis! Suhteliselt kõige rohkem läbilõõnud leht Eestis, sest

iga 10-es inimene Viljandimaal tellib „Sakala“!
iga 3—4 elanik Viljandi linnas ostab „Sakala“!
ei ole maja Sakalamaal, kuhu ei käiks „Sakala“!

Usulise sisuga ajakiri „Protestantline Ilm”

algab 1932. aastaga oma

kümnendat aastakäiku.

Ajakiri ilmub uuema aja **vabameelse usuteaduse vaimus** ja käsitleb usuküsimusi, hoolimata kiriku dogmadest ja rippumata piibli kirjatähest.

Ajakirja toimetab konsistooriumi poolt ketseriks kuulutatud Tallinna Püha-Vaimu koguduse õpetaja **Theodor Tallmeister** ja tema alaliseks kaastööliseks on teine tuntud „ketser“, lisaku kirikuõpetaja **Voldemar Kuljus**. Viimasel ajal on ajakiri muu seas hakanud käsitlema ka **sotsiaalseid küsimusi**, milliste üle kirjutab peaaasjalikult Tartu „Kodutöö abi“ juhataja, usuteadlane **Jüri Kimmel**. Samuti kuulub kaastööliste hulka Tartu ülikooli usuajaloo ja usufilosoofia professor dr. **Eduard Tennmann**. Peale selle mitmeid teisi usuliselt huvitatud ja haritud jõude.

Ajakiri maksab ühes kojusaatmisega **ainult kaks krooni aastas**.

Tellimise aadress: „Prot. Ilm“ Tallinnas. Kõik **eelmised aastakäigud** on brošeeritult saada ja maksavad ühes kojusaatmisega kokku 14 krooni, üksikult kaks krooni.